

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ВЧЕНІ-ГУМАНІТАРІЇ
У НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ імені ШЕВЧЕНКА:
УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ДИСКУРС**

Луїза Ільницька

*завідувач відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4188-0222>

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15\(31\)-4](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2023-15(31)-4)

Розглянуто наукову діяльність Наукового товариства імені Шевченка у Львові (1892–1939) у загальноєвропейському контексті, зокрема публікації європейських учених-гуманітаріїв у базовому серіальному виданні Товариства – «Записках Наукового товариства імені Шевченка», популяризацію наукового доробку Товариства зарубіжними членами НТШ в іноземних періодичних виданнях. З'ясовано ключові питання наукових діалогів і дискусій між українськими і зарубіжними вченими на сторінках «Записок НТШ» – автохтонність українського народу як нації, самостійність української мови серед інших слов'янських мов, походження слов'ян. Проаналізовано також листування провідних діячів НТШ Михайла Грушевського, Івана Франка, Володимира Гнатюка із зарубіжними вченими – Ватрославом Ягичем, Любором Нідерле, Раймундом Кайндлем, Бодуеном де Куртене, Альфредом Єнсенем, Олексієм Шахматовим, Володимиром Перетцом як один із важливих чинників співпраці Товариства з європейським науковим світом.

Ключові слова: *Записки Наукового товариства імені Шевченка (Записки НТШ), європейські вчені-гуманітарії, автохтонність українців, соборність, національна мова, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, М. Кордуба, З. Кузеля, В. Ягич, Л. Нідерле, Р. Кайндль, Бодуен де Куртене, А. Єнсен, О. Брікнер.*

Постановка проблеми. Наукове товариство імені Шевченка – єдиний представник наукового українознавства наприкінці ХІХ ст. – вважало своїм завданням заявити у світовому культурному просторі про український народ як самодостатню націю, про його історію,

мову, культуру, утвердити соборність українських земель, розділених у той час між двома імперіями. Для цього необхідно було оз-найомлюватися з науковими досягненнями європейської науки і культури, встановлювати контакти із зарубіжними вченими, запрошувати їх до участі у виданнях Товариства, популяризувати праці зарубіжних учених, які тою чи іншою мірою стосувались українського питання. У праці «Дещо про міжнародний аспект взаємин у науково-видавничій діяльності Наукового товариства імені Шевченка, 1892–1939» Олег Купчинський зазначив: «Взаємини Товариства з науковими установами та центрами різних країн творять одну з найважливіших умов його діяльності та засвідчують стратегічне спрямування НТШ» [20, с. 221]. Ще у 1888 р. Іван Франко писав про необхідність створення «часописі, котра би, стоячи на широконаціональному ґрунті, рівночасно старалась заповнювати рамки національні змістом сучасної європейської освіти і науки і з того становища зуміла б також критично відноситися до всього, що появляється у нас на полі духовного і літературного розвою» [40, с. 217]. Таким виданням завдяки активній науково-організаційній ролі Голови НТШ (1897–1913) Михайла Грушевського стали «Записки Наукового товариства імені Шевченка» (1892–1937), матеріали яких є основою дослідження.

Участь європейських учених у науковій діяльності НТШ розглядаємо в різних аспектах. Насамперед їхні статті у базовому виданні Товариства – «Записках Наукового товариства імені Шевченка» (далі – Записки НТШ), популяризація діяльності НТШ і наукових досягнень у галузі українознавства зарубіжними членами НТШ, а також рецензії в «Записках НТШ» українських дослідників на праці зарубіжних учених, опубліковані різними мовами, що засвідчує високий науковий рівень видань Товариства. Важливе місце у співпраці європейських учених і українських діячів НТШ посідає листування між ними та публікації українських дослідників у європейських періодичних виданнях гуманітарного профілю, зокрема в журналі “Archiv für slavische Philologie”.

У дослідженні наукової діяльності НТШ у європейському контексті ставимо завдання розкрити провідну концепцію наукових студій Товариства, зокрема утвердження соборності України, наукове обґрунтування трактування українського народу як державної

нації, утвердження української мови як самостійної серед слов'янських мов і обстоювання цих основоположних засад Товариства у діалогах і дискусіях з окремими зарубіжними вченими-гуманітаріями на сторінках «Записок НТШ».

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Обрана тема вивчена загалом у небагатьох публікаціях. У статті відомого дослідника діяльності НТШ (1873–1939) Олега Купчинського «Дещо про міжнародний аспект взаємин у науково-видавничій діяльності Наукового товариства ім. Шевченка, 1892–1939» [20] розглянуто провідну роль Товариства у поширенні в європейському культурному середовищі науково обґрунтованих відомостей про історію України, українську мову і культуру, подано факти про участь зарубіжних учених у збірнику НТШ на пошану Іванові Франку (1916). Відзначено також (на основі випусків «Хроніки НТШ») участь членів Товариства у міжнародних конгресах, з'їздах, листування Виділу НТШ із зарубіжними академіями і товариствами, запрошення для участі у святкуваннях ювілеїв наукових товариств за кордоном, приватне листування між українськими діячами НТШ та зарубіжними вченими. Виокремлено видання НТШ у серії «Українсько-руський архів» (т. 15) праці І. Брика «Матеріяли до історії українсько-чеських взаємин», українську тематику в працях окремих зарубіжних членів НТШ, зокрема шведського вченого Альфреда Єнсена. Статистичні дані про зарубіжних учених – дійсних членів НТШ – О. Купчинський подав у статті «Наукове товариство імені Шевченка» [21]: членами філологічної секції були 53 європейські вчені, два – з США, один – з Канади; членами історично-філософської секції – 15 вчених, по одному – з США, Канади, Ізраїлю; математично-природописно-лікарської – 33 вчені, почесними членами – 17 осіб.

Зарубіжні члени НТШ контактували з Товариством переважно через посередництво його секретаря Володимира Гнатюка. Видання «Володимир Гнатюк: документи і матеріали (1871–1989)» є винятково цінним джерелом для розкриття теми статті [2]. Серед опублікованих документів важливу частину становить листування В. Гнатюка із зарубіжними дійсними членами НТШ, зокрема звернення В. Гнатюка до науковців із пропозицією подавати праці до «Записок НТШ», яке він розсилав ученим разом з інформацією

про структурні зміни цього видання [2, с. 279], імена тих, хто обіцяв надіслати статті у 1914 р. [2, с. 274]. З листів дізнаємося про вимоги до зарубіжних дійсних членів НТШ – подавати біобібліографічні відомості про себе [2, с. 283], натомість НТШ зобов'язувалось надсилати новим членам дипломи (Гнатюк вживав іноді слово «грамота») [2, с. 274]. У книгообміні НТШ із зарубіжними академічними установами посередниками часто були дійсні члени Товариства, що засвідчує лист В. Перетца до Гнатюка від 3 березня 1924 р. щодо обміну з Російською АН [2, с. 341]. У разі потреби одержати матеріали для наукової роботи зарубіжні вчені зверталися до В. Гнатюка. У листі від 9 серпня 1907 р. чеський науковець Любор Нідерле просив надати відомості про «етнографічну карту українців в Галичині і Угорщині» та «достовірні українські назви місцевостей в Галичині, Буковині і в російській Україні», необхідні вченому для написання вступної статті до видання Петербурзької академії наук «Географически-статистический очерк славянства» [2, с. 165]. В опублікованих у виданні документах і матеріалах знаходимо імена європейських учених, які брали участь у науковій діяльності НТШ, серед них: німецький мовознавець-славіст Еріх Бернекер, польський і російський мовознавець Ян Бодуен де Куртене, польський філолог-славіст Олександр Брікнер, норвезький славіст Олаф Брок, шведський славіст і перекладач Альфред-Антон Єнсен, австрійський історик і етнограф Раймунд-Фрідріх Кайндль, російський філолог Федір Корш, чеський славіст, археолог Любор Нідерле, російський і український літературознавець Володимир Перетц, хорватський філолог-славіст Ватрослав Ягич. Оцінку В. Гнатюка як ученого і діяча європейського виміру подано у передмові М. Лановик і З. Лановик «Європеїзм наукового світогляду та громадсько-політичної діяльності Володимира Гнатюка» до колективної монографії «Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі» [3, с. 5–20].

Розвідка літературознавця зі США, дійсного члена НТШ, уродженця Тернопільщини Осипа Кравченюка «До історії взаємин українських науковців з чужиною» [17] подає факти про публікації українських дослідників Климентія Ганкевича, Івана Верхратського, Степана Смаль-Стоцького з питань української мови, діалектології, народної етимології тощо у славістичному журналі “Archiv

für slavische Philologie”, редактором якого був Ватрослав Ягич. Особливу увагу автор статті приділив організації, яка стала центром славістики, – семінару слов’янської філології В. Ягича у Відні. Його слухачами були українські вчені Іван Зілинський, Zenon Кузеля, Іларіон Свенціцький, Кирило Студинський, Іван Франко, Василь Щурат та інші, а бібліотекарем семінару – Zenon Кузеля. Автор вважав, що завдяки своїм науковим успіхам І. Франко здобув прихильність В. Ягича, під керівництвом якого писав дисертацію. Хоча Ягич не поділяв поглядів Франка щодо українського питання (він бачив українську мову, літературу, мистецтво тільки в межах росії), проте їхні дружні стосунки зберігалися, про що свідчить листуванням між ними.

Багато публікацій до теми стосуються особистих стосунків окремих українських учених із зарубіжними членами НТШ, як-от стаття Осипа Кравченюка «Степан Смаль-Стоцький і Ватрослав Ягіч» [18].

У статті вперше опубліковані шість листів С. Смаль-Стоцького (1882–1892) до В. Ягича німецькою мовою, адресовані з Путили, Відня, Чернівців (на жаль, без українського перекладу). У передмові до публікації зазначено, що листів В. Ягича до українського вченого не виявлено і невідомо, чи вони взагалі збереглися. Тому у міркуваннях про ці стосунки автор опирається лише на опубліковані листи Смаль-Стоцького та деякі дані про нього з листів інших учених до Ягича. У листах йдеться про публікацію дисертації С. Смаль-Стоцького в слов’янознавчому журналі В. Ягича, праці про рукописний анфологіон руського письма XII–XIII ст., відомий з німецькомовної статті С. Смаль-Стоцького як «Кодекс Ганкенштайна», яку високо оцінив В. Ягич у журналі “Archiv für slavische Philologie” (1887. Т. 10). Автор на основі листів О. Калужняцького, Е. Козака, І. Зілинського, К. Білинського до В. Ягича проаналізував боротьбу С. Смаль-Стоцького з москвофілами за впровадження фонетичного правопису на Буковині й участь у ній на боці москвофілів В. Ягича. Зрештою, дійшов висновку: «Питання про взаємини Смаль-Стоцького з Ягічем доволі складне. З одного боку, Ягіч, хоч і мав завжди на меті наукові інтереси і був далекий від політичних і національних упереджень, стояв на становищі політичної єдності Росії і вірив у можливість розвитку української науки у зв’язку з “общерусскими интересами”. З другого боку, Смаль-Стоцький

виступав на захист самобутності української мови і мав відвагу заговорити про це перед науковим світом, незважаючи на численні перешкоди з боку чужих і своїх. Специфічне становище українського народу під різними окупаціями ставило перед нашими науковцями окреме завдання дбати про його політичне і культурне відродження. Так було і зі Смаль-Стоцьким, і якраз це поставило його в конфлікт з москвофілами, до яких схилився також Ягіч» [18, с. 327]. Докладніше про ці стосунки йдеться у праці Т. Маньковської «Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича» [27, с. 119–128].

Джерела до вивчення зв'язків І. Франка з В. Ягічем розглянув В. Галик у статті «Іван Франко і Ватрослав Ягіч: історіографія та джерельна база проблеми» [4]. Автор побіжно охарактеризував праці Є. Пашенка, Л. Васильєвої, О. Кравченюка, Р. Горака, Т. Маньковської, звернув увагу на критику Є. Пашенка у його праці “Vatroslav Jagic izmedu Galicije, Malorusije i Ukrajine” (Zagreb, 2010. 71 с.) радянського франкознавства, яке вихваляло Ягіча як «ікону славістики», не зважаючи на його прихильність до російських великодержавних ідей, виступи проти Франкового патріотизму, негативне ставлення до ідей незалежності України. Співпраці українського і хорватського вчених присвячений також розділ монографії В. Галика «Хорватія у житті та творчій спадщині Івана Франка» (Дрогобич, 2012). Ґрунтовніше стосунки В. Ягіча з І. Франком з акцентом на постать чеського вченого висвітлені у згаданій монографії Тетяни Маньковської «Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича» [27]. Окремий розділ монографії «В. Ягіч та українські мовознавці» [27, с. 96–154] структурований у кількох рубриках: «Ватрослав Ягіч про Олександра Потебню»; «Ватрослав Ягіч і славістичні студії Івана Франка»; «О. Огоновський, Т. Флоринський, С. Смаль-Стоцький в оцінці В. Ягіча»; «Участь українських мовознавців у підготовці “Енциклопедії слов’янської філології”»; «Українські вчені, згадані в “Історії слов’янської філології”». Дослідження Т. Маньковської цінне не лише розкриттям теми, списком використаної літератури (понад 200 назв), а й ґрунтовними бібліографічними додатками: 1. «Українські кореспонденти В. Ягіча»; 2. «Українські адресати В. Ягіча» (неповний список); 3. Бібліографічні покажчики: А. «Українознавчі студії в “Архіві

слов'янської філології” В. Ягича»; **Б.** «Славістичні розвідки українських учених в “Архіві слов'янської філології” В. Ягича»; **В.** «Рецензії на славістичні праці українських учених в “Архіві слов'янської філології”».

Листування українських учених з В. Ягичем досліджував Й. Дзенделівський. Його публікації «Листи Михайла Грушевського до Ватрослава Ягича» [8] та «Проблематика листів О. О. Потебні до В. Ягича» [9] висвітлюють співпрацю українських науковців із славістичним журналом В. Ягича “Archiv für slavische Philologie”.

Відомо, що в архіві Ягича в Загребі зберігається приблизно 350 листів українських учених. Їхній реєстр опублікований у журналі “Wiener slavistisches Jahrbuch” [50].

Серед російських учених-гуманітаріїв, які підтримували зв'язки з НТШ за посередництвом Михайла Грушевського, зокрема через листування, чільне місце посідає Олексій Шахматов – дійсний член НТШ з 1911 р., російський філолог-славіст, один з авторитетних вчених у галузі мовознавства. Листи М. Грушевського із Санкт-Петербурзького відділення архіву Російської АН та О. Шахматова – з Центрального державного історичного архіву України у м. Києві – опублікував російський дослідник В. І. Макаров у статті «Листування М. С. Грушевського й О. О. Шахматова» [26]. Хронологічні межі листування – 1902–1916 роки. У листах переважно простежуємо етапи створення запланованої М. Грушевським «Української енциклопедії», посередником якої між М. Грушевським і видавцями був О. Шахматов. На вимогу видавців братів Гранат вона одержала назву «Украинский народ в его прошлом и настоящем» (1916). О. Шахматов – автор нарису історії української мови у цьому виданні та книги (у співавторстві з А. Кримським) «Нарис з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо – українщини XI–XVIII вв.» (Київ, 1922). Про його взаємини з НТШ йдеться у листі до Грушевського від 20 червня 1911 р.: «Мое русское сердце бьется с гордостью при мысли о том, какое великое научное дело совершено при скудных средствах и стесненных обстоятельствах нашими братьями, руководимыми Вами в зарубежном Львове. Я часто говорю, что деятельности Товариства может позавидовать любая Академия» [26, с. 102]. Він брав участь у підготовці декларації Петербурзької академії наук «Объ отмѣне

стѣсненій малорусскаго печатнаго слова» (1905). У недатованому листі до О. Шахматова М. Грушевський, очевидно з цього приводу, писав: «Сочувствие Академии доставляет украинскому обществу много утешения в теперешней официальной и официозной оргии преследований...» [26, с. 97]. Як науковець О. Шахматов обстоював культурні права українського народу, але як російський ліберал вважав, що українська народність зі своєю окремою мовою може входити до складу єдиного «русского народа». На подібні твердження гостро реагував Грушевський. Так, у листі від 6 лютого 1914 р. стосовно критичної статті Шахматова про граматику Смаль-Стоцького і Гартнера, надісланої до журналу «Україна», він просить внести корективи у статтю, особливо виступає проти думки Шахматова, що «для достижения национальных прав украинцам нужно напирать на их сродство с Великороссией, на их заслуги перед государственным строительством России» [26, с. 29].

Співпраці М. Грушевського з відомим чеським археологом і славістом Любором Нідерле присвячена публікація Всеволода Наулка «Листи Любора Нідерле до Михайла Грушевського» [28]. Крім загальної характеристики чеського вченого, опубліковано п'ять листів чеською мовою з перекладами українською з ЦДІА України у м. Києві. Листи свідчать про їхню співпрацю, високу оцінку чеського вченого «Записок НТШ». Так, у листі від 10 листопада 1898 р. з нагоди одержання від М. Грушевського чергового тому «Записок НТШ» Нідерле висловив «щире захоплення чудовою й багатою науковою хронікою та бібліографією в “Записках”» і зауважив, що «найближчим часом нічого подібного не буде в іншому журналі», а в листі від 8 січня 1914 р. повідомив М. Грушевського про обрання його членом Чеського Королівського Товариства Наук. З листування відомо, що у 1912 р. Нідерле запросив М. Грушевського до участі у Всеслов'янській етнографічній виставці у Празі, на якій планувався український відділ.

Частково обраної теми стосується і стаття Тараса Романюка «Любор Нідерле і розвиток чеської славістики та археології у контексті українського національного поступу» [36].

Автор не порушував теми співпраці чеського вченого з НТШ у деталях, зауваживши лише, що українські вчені М. Грушевський, Ф. Вовк, В. Гнатюк справедливо критикували русофільську позицію

Нідерле, обстоювання сумнівних тез російських дослідників стосовно української історії. Значну увагу автор приділив листуванню Любора Нідерле з видатним українським етнографом, археологом і антропологом Федором Вовком.

Мета статті – проаналізувати участь окремих європейських учених-гуманітаріїв – дійсних членів НТШ – у науковій діяльності Товариства, зокрема оприлюднити відомості про публікації їхніх праць у базовому серіальному виданні НТШ «Записки НТШ», про рецензії українських діячів НТШ у цьому самому джерелі найважливіших публікацій зарубіжних учених та обстоювання у діалогах і дискусіях основоположних принципів НТШ стосовно українського питання.

Методологія. Для осмислення національного історико-культурного процесу кінця XIX – початку XX ст. на прикладі діяльності Наукового товариства імені Шевченка у співпраці з європейськими вченими-гуманітаріями використані історико-порівняльний, системний та когнітивний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стаття базується на матеріалах 155 томів «Записок НТШ», які засвідчують високий науковий рівень видань Товариства як національної академії; на джерельних дослідженнях, присвячених міжнародним зв'язкам Товариства; листуванні між окремими зарубіжними вченими-гуманітаріями й українськими членами НТШ. Статті зарубіжних членів НТШ публікували переважно ювілейні збірники, що виходили як окремі томи «Записок НТШ». Ми вибірково розписуємо їхній зміст, що дає можливість бачити тематичне наповнення їх такими працями.

У 1914 р. вийшов том «Записок НТШ» з присвятою: «Іванови Франкови в сорокліте письменської діяльності», в якому опубліковані статті дійсних членів НТШ: Федора Корша, Ватрослава Ягича, Олексія Шахматова, Олександра Брікнера, Альфреда Єнсена, Яна Бодуена де Куртене, Їржі Полівки (*Записки НТШ, 1914. Т. 117–118*). Того самого року Ювілейний комітет (В. Гнатюк, І. Труш, С. Томашівський, І. Кревецький) підготував літературно-науковий збірник «Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці, 1874–1914», який через воєнні події видали аж у 1916 р. [33]. До збірника, крім доданої літературної частини, увійшли повністю всі

наукові статті зі згаданого тому 117–118 «Записок НТШ» зі збереженням нумерації сторінок. Окремі статті були видані у 1914 р. із зазначенням на обкладинці, що це відбиток з літературно-наукового збірника. У «Записках» та у збірнику з пошани до ювіляра після кожного тексту статті – факсимільні підписи авторів, а перша літера назви кожної статті художньо оформлена.

Стаття дійсного члена НТШ, видатного російського філолога, дійсного члена Петербурзької академії наук та багатьох слов'янських товариств Федора Корша «Де-що про вийстя української народності» опублікована з факсимільним підписом «Хведір Корж» (псевдонім вченого, який засвідчує симпатії до українського) [33, с. 3–7]. Ім'я Ф. Корша шанували в українських наукових колах. Він разом з відомими російськими вченими О. Шахматовим і П. Фортунатовим ініціював підготовку записки Петербурзької АН у 1905 р. «Объ отмѣне стѣсненій малорусскаго печатнаго слова». Корш цікавився проблемами українознавства, зокрема опублікував кілька статей про український народ, його культуру, мову в журналі «Украинская жизнь», про Т. Шевченка (його батько був особисто знайомий з Т. Шевченком). А. Кримський називав його «українолюбець-українознавець». В електронному архіві М. Грушевського зареєстровані три листи М. Грушевського до Ф. Корша 1914 р., які зберігаються в архіві Російської академії наук у Москві. У статті до збірника на пошану І. Франка Ф. Корш критикував погодінську теорію про походження українського народу, яка заперечувала його автохтонність. Опираючись на дослідження відомого етнолога К. Михальчука, Ф. Корш зазначив, що «... теперішній український народ вийшов зі злучення колишніх південних Руських – київських, черниговських, волинських – з тими, теж південними Руськими, котрі, живучи на заході між Поляками і Сербами, виробили з найбільшою ясністю окремі прикмети українського етнографічного й лінгвістичного типа. Себто Українці, родом Славяне східні, зміщають у собі де-що від Славян і західних і південних» [33, с. 7].

Видатний хорватський славіст, «патріарх славістики» Ватрослав Ягич у статті «Двъ-три замѣтки изъ области древнѣйшаго церковно-славянскаго перевода» [33, с. 27–30] порушив питання найдавнішого перекладу Євангелія з грецької мови церковнослов'янською,

автором якого вважав Костянтина (Кирила), звернув увагу на різницю в перекладах Євангелія і послань апостолів, коли те саме слово перекладають по-різному, що свідчить про різних перекладачів або про намагання удосконалити переклад.

Відомий російський філолог та історик Олексій Шахматов, дослідник літописів, дійсний член Петербурзької академії наук, який мав зв'язки з Товариством через посередництво М. Грушевського, подав до збірника статтю «Несторъ лѣтописецъ» [33, с. 31–53], яка стосується авторства «Повісті временних літ». Віддаючи шану заслугам Івана Франка як ученого, він зауважив, що стаття не має полемічного характеру, хоча його концепцію про Нестора як автора «Повісті временних літ» І. Франко не поділяв. На підтвердження Шахматов цитував слова Франка із його статті “Beiträge zur Quellenkritik einiger altrussischer Dänkmäler” у журналі В. Ягича “Archiv für slavische Philologie” (1907. Т. 2). Частина з цієї публікації в перекладі українською мовою Франко подав у «Передньому слові» до незавершеної праці «Студії над найдавнішим Київським літописом» [44] із тезою, яку цитував Шахматов російською. Франко стверджував, що літописець Нестор, від якого нам залишилися два агіографічні твори, не має нічого спільного з авторством «Повісті» і належить лише до апографів, а не до істориків. Проте Шахматов мав аргументи стосовно свого трактування авторства «Повісті», зокрема записи у тексті повісті та дослідження. Для україністики важливими були дослідження О. Шахматова літописів, зокрема «Повісті временних літ». Його публікації у «Журнале Министерства Народнаго Просвѣщенія» за 1897 р. («Исходная точка лѣточисленія “Повѣсти временныхъ лѣтъ”») та «Хронологія древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводовъ») позитивно оцінив М. Грушевський як такі, що становлять визначний науковий інтерес (*Записки НТШ, 1898. Т. 21, кн. 1. С. 4–7*).

Стаття польського філолога-славіста та історика культури, дослідника польсько-українських літературних взаємин Олександра Брікнера “Ерорежа bazyliañska. Nieznany okaz literatury rusko-polskiej” [33, с. 197–207] в інтродукції пропонує прізвища письменників, які за походженням були українцями чи білорусами, а писали твори польською ([Йосип] Верещинський, [Патій] Потій, [Мелетій] Смотрицький), інші – навпаки: за походженням поляки, а писали

твори й українською ([Якуб] Гаватович, [Себастьян] Кльонович, [Бартоломей] Зиморович). Конкретно у статті йдеться про рукописну книгу польською мовою 1758 р., яка мала кириличну назву і походила з Жировицького монастиря чину Святого Василя Великого. Це анонімна релігійна епопея за змістом, переробка польською з італійського бароко. Брікнер вважав автором русина (термінологія автора) або білоруса, оскільки допущено багато помилок у польському перекладі. Завершує статтю О. Брікнер переконанням, що вони обидва з Франком працювали, щоб вносити нове світло до давньої літератури: Франко – для руської, він – для польської, а до ювілею дарує Франкові згадку про автора, який належить родом до одної, а працею – до другої національності.

Шведський вчений і перекладач Альфред Єнсен опублікував інтерпретацію «Енеїди» Івана Котляревського німецькою мовою “Kotljarewskyj’s Travestierste Äneide” [33, с. 215–225]. Про цю працю є окреме дослідження авторки цієї статті «“Перелицьована Енеїда” Івана Котляревського в інтерпретації шведського вченого Альфреда Єнсена» [14].

З поваги до Франкового видання апокрифів польський мовознавець, славіст, професор п’яти європейських університетів, дійсний член НТШ з 1914 р. Ян Бодуен де Куртене (Jan Baudouin de Courtenay) подав до ювілейного збірника повідомлення “Z senpnych widziadel ludzkości” [33, с. 245–249] – про виявлені ним серед словенців у північній Італії й опубліковані в російських виданнях два апокрифи 1878 р. – і запропонував читачам текст одного з них мовою оригіналу та в перекладі польською. Наукові зв’язки з НТШ Бодуен де Куртене підтримував через Володимира Гнатюка та Івана Франка. Вперше з листами Бодуена де Куртене до Івана Франка в оригіналі і в перекладі українською дослідники можуть ознайомитися у виданні «Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене» [23], в якому подано 15 листів Бодуена де Куртене до І. Франка з відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, паралельно шість листів-відповідей І. Франка мовою оригіналу (польською) за 1896–1904 роки. Листи І. Франка до Бодуена де Куртене опубліковані також у зібранні його творів [43]. У листах Франка йдеться про апокриф XVI ст. з бібліотеки Оссолінських у перекладі польською мовою, який він

пропонує підготувати до друку в одному з польських видань, про обмін публікаціями. Для дослідників важливий лист із другої половини лютого 1898 р. щодо Франкової статті “Der Dichter des Verrates”, опублікованої у журналі “Die Zeit” (1897). Це була відповідь на лист Бодуена де Куртене від 11 лютого 1898 р., в якому він вважав оцінку Франка творчості Міцкевича суб’єктивною і помилковою [23, с. 46–47]. Франко пояснював причини написання такої статті.

Серед публікацій зарубіжних членів НТШ у ювілейних «Записках НТШ» та у збірнику на пошану Івана Франка – стаття “Povidky lidové o zkroceni zlé ženy” [33, с. 303–320] Їржі Полівки – відомого чеського філолога-славіста, основоположника слов’янської порівняльної фольклористики, члена-кореспондента Петербурзької академії наук та члена Всеукраїнської академії наук (1924), який підтримував контакти з І. Франком та В. Гнатюком. Франко звертався до Полівки з проханням надіслати йому листи галицьких діячів до В. Ганки з Національного музею у Празі, відправляв свої видання про апокрифи, окремі томи видань НТШ, зокрема «Етнографічний збірник». Про це йдеться у листах І. Франка до Їржі Полівки. Збереглося п’ять листів І. Франка: три – 1895 р. і два – 1906 р. [10, с. 499–502] і два листи чеського вченого до Франка 1894 р. і 1900 р. [10, с. 543–544]. Три листи Їржі Полівки до В. Гнатюка 1899, 1918, 1924 років опубліковані у виданні «Володимир Гнатюк: документи і матеріали (1871–1989)» [2, с. 74–75, 298–299, 334–335]. У листах йдеться про обмін науковими виданнями, подані відомості про наукові плани, запрошення для В. Гнатюка на І з’їзд слов’янських географів і етнографів у Празі. Стаття Ї. Полівки у збірнику на пошану І. Франка “Povidky lidové o zkroceni zlé ženy” стосується теми приборкання норавливої жінки в народних оповідях. Автор зареєстрував народні оповідки з різних регіонів: Бучацького повіту в Галичині, з Коцура в південній Угорщині, з Мінська, мандрівні сюжети на цю тему – з Англії до Німеччини і Франції. Додана до статті ґрунтовна бібліографія використаних етнографічних джерел.

У ювілейному збірнику історично-філософічної секції Наукового товариства імені Шевченка до 50-річчя заснування (1873–1923) [48] поміщена лише німецькомовна стаття австрійського історика, етнографа, дослідника Буковини Раймунда Фрідріха Кайндля “Jus Valachicum” [48, с. 1–5], присвячена проблемі волоського права

в Галичині. За енциклопедичним визначенням, яке вважає найточнішим Марина Гримич у статті «Сучасний погляд на проблему волоського права», це «широко розповсюджене у Галичині осадне право, на якому в 14–15 вв. засновувалися оселі в гірських і взагалі мало придатних до хліборобства околицях» [5, с. 110]. Очевидно, Раймунда Кайндля це питання цікавило як дослідника Буковини, життя і побуту гуцулів у Карпатах.

Значно багатшим на публікації зарубіжних учених був аналогічний збірник філологічної секції [49] зі статтями Бодуена де Куртене, Їржі Полівки, Олександра Брікнера, Яна Станіслава Лося, Володимира Перетца. У статті “*Kilka ogólników o obiektywnej i subiektywnej odrębności “Ukrainy” pod względem językowym, plemiennym, narodowym i państwowym*” [49, с. 1–19] Бодуен де Куртене розглянув об’єктивні і суб’єктивні принципи самостійності України. Об’єктивними він вважав мовну і фольклористичну спільність (пісні, вірування, традиції, звичаї), навколо яких створюється поняття племені. Суб’єктивними – почуття національної єдності, спільне національне усвідомлення, що створює поняття народу. Як один із славістів, який виступав за свободу всіх мов і незалежність народів, він обмежився розглядом мовного питання. Категорично виступив проти шовіністичних поглядів окремих польських учених на українську мову як на “*język polski tylko z końcówkami ruskimi*”, обстоював самостійність української мови та народу, наводив приклади українською мовою, навіть перший рядок гімну «Ще не вмерла Україна». Очевидно, це викликало певний резонанс у польських наукових колах. Щодо цієї статті Бодуен де Куртене писав у листі до В. Гнатюка 11–22 червня 1925 р. з Варшави: «Мені прислали з Львова № 50 “*Słowa Polskiego*” з обговоренням моєї статті про Україну. Можна дивуватися сумлінності, чесності і добрій вірі автора цієї “рецензії”» [2, с. 350]. Він просив В. Гнатюка надіслати відбитки статті багатьом ученим світу за доданим списком.

Чеський славіст Їржі Полівка представив у збірнику статтю “*Slovenska pohadka o dvanácti mesičkach a její paralely*” [49, с. 1–23], в якій розглянув варіанти записів відомої казки про дванадцять місяців на прикладі творчості Божени Немцової та на матеріалах польських, українських, російських, південнослов’янських, західнопруських, швейцарських, румунських та інших етнографічних видань і публікацій.

Олександр Брікнер у статті “Rozdział z “Nestora” [49, с. 1–15] аналізував праці О. Шахматова, Є. Перфецького, К. Бестужева-Рюміна, Я. Длугоша про давньоруські літописні зводи, докладно розглянув трактування смерті князя Ігоря, вказував на помилки, на його думку, у кожній праці, особливо у Длугоша і Шахматова.

Цікава стаття польського вченого Яна Лося – “Na marginesie “Rozmowy mistrza ze śmiercią” [49, с. 1–14] про середньовічний твір “De morte prologus”, відомий дослідникам як «Розмова майстра Полікарпа зі Смертю». Твір належить до пам’яток давньопольської літератури. Автор відзначив заслугу історика О. Брікнера у з’ясуванні складних місць у тексті рукопису 1463–1465 років (неповний текст зберігся у Плоцьку, а видавався двічі – у 1886 і 1904 роках). Ян Лось, як відомо з джерел, у 1925 р. реконструював його повністю, взявши за основу староруський переклад XVI ст. Текстологічний аналіз твору дав йому підстави стверджувати, що автор походить з Підляшшя, а місцем виникнення твору він назвав Мазовше. Історія середньовічного твору в діалогах несподівано одержала своє завершення. У 2017 р. польський професор Віслав Видра знайшов у бібліотеці Університету Ерлангена-Нюрнберга в Німеччині друге видання твору 1542 р., яке збереглося повністю, й опублікував його у 2018 р. під автентичною назвою “Rozmowa Śmierci z Mistrzem dwojakie gadania... Nieznany drukowany przekaz “Rozmowy mistrza ze Śmiercią”. Віслав Видра вважає автором польського поета епохи Ренесансу Миколая Рея [35]. До речі, І. Франко в рецензії на видання О. Брікнера “Mikołaj Rej, studjum krytyczne, Краків, 1905, стор. 418” (*Записки НТШ. 1905. Т. 67. С. 12–14*) зазначав, що на Рея мали вплив українські народні пісні, оскільки він народився і провів молоді літа недалеко від Журавна на руській землі, але його творчість з нею дуже мало пов’язана.

У цьому збірнику поміщена коротка, але насичена стаття «Ще раз дума про Олексія Поповича» [49, с. 1–6] Володимира Перетця – видатного українського і російського вченого, доктора російської словесності, професора Київського університету (1903–1914), голови філологічної секції Українського наукового товариства в Києві й редактора його «Записок» (1903–1914), у дослідженнях якого була постійною українська тематика. Автор називав українських і російських учених, які публікували чи досліджували «Думу

про Олексія Поповича». Спроби російських коментаторів зблизити думу про Олексія Поповича з билинами про Альошу Поповича Перетц вважає непереконаливими. Паралелі, на його думку, можна шукати в пам'ятках староруської релігійної літератури. Іван Франко бачив можливим джерелом сюжету біблійне оповідання про пророка Йону, вкиненого в море. Перетц висловив гіпотезу, що основою сюжету могло бути оповідання про похід князя Ігоря на половців 1185 р. з Київського літопису. Довести це, на його думку, складно, але таке припущення має не менше підстав на існування, ніж інші.

У ювілейному збірнику Товариства, присвяченому К. Студинському, Перетц опублікував статтю «З творчості студентів Києво-могилянської Академії. Привітання гетьм. Д. Апостолові, невиданий діялог 1730 р.» [47, с. 141–144] про збірник риторичних вправ I пол. XVIII ст. латинською мовою з бібліотеки Михайлівського Золотоверхого монастиря у Києві, який містить теоретичну частину і зразки красномовства, серед них – слов'янсько-українською (термінологія В. Перетца). Власне такою мовою опублікований у статті текст привітання гетьманові Д. Апостолу. У ньому прославляють походи гетьмана на татар (згадано Перекоп), участь у війні зі шведами (на жаль, не на боці Мазепи). У додатку такою самою мовою опублікований текст діалогу, призначеного, на думку вченого, для читання, а не декламування. Дійові особи у діалозі: Хворий, Надія, Віра, Любов, Давид. В. Перетц був одним із найактивніших дійсних членів НТШ. У «Записках» Товариства опубліковано близько 20 його статей, повідомлень, рецензій з історії української літературної мови, народної творчості (пісні, вертепна драма, апокрифи і легенди, народна астрономія) тощо. Участь дійсного члена НТШ з 1908 р. В. Перетца у науковій діяльності Товариства ґрунтовно дослідив Андрій Шаповал у монографії «Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел» [46]. Автор опрацював для монографії багатий архівний матеріал. Співпраці В. Перетца з НТШ присвячені рубрики в розділах книги. У третьому розділі «Дослідник рукописної і книжкової спадщини та організатор українського наукового життя в перші десятиліття XX ст.» виділена рубрика «Діяльність у Науковому товаристві імені Шевченка у Львові» [46, с. 141–160], в якій висвітлено початок співпраці

з другої половини 1890-х років до 1913 р. на основі листування В. Перетца з М. Грушевським, І. Франком, В. Гнатюком. У п'ятому розділі «Організатор українознавчих досліджень в Росії» у підрозділі «Діяльність з організації співпраці між Російською академією наук та Науковим товариством імені Шевченка у Львові (1920-ті – початок 1930-х рр.)» [46, с. 316–325] розглянуто другий період контактів Перетца з НТШ, перерваних у 1913 р. через його незгоду з діями С. Томашівського і прибічників, які змусили М. Грушевського піти з посади Голови Товариства. Автор використав листування В. Перетца з М. Гнатюком, К. Студинським, М. Возняком та багато інших джерел.

Крім публікацій праць зарубіжних учених у «Записках НТШ», як вагоме джерело їхньої співпраці з Товариством розглядаємо рецензії українських членів НТШ на їхні закордонні публікації, які тією чи іншою мірою стосувались української тематики. Охопити весь ареал таких рецензій у 155 томах (1892–1937) «Записок НТШ» у межах статті, звичайно, неможливо. Зауважимо, що майже всі рецензії «Записки НТШ» публікували в розділі «Бібліографія», в якому часто кожна з них мала окрему пагінацію.

Докладніше розглянемо рецензування відомих українських учених у «Записках НТШ» праць лише кількох зарубіжних науковців-гуманітаріїв: Ватрослава Ягича, Олександра Брікнера (у деяких сучасних джерелах – Брюкнер), Любора Нідерле, Фрідріха Раймунда Кайндля, Альфреда Єнсена.

Вагомий внесок у наукову діяльність Товариства зробив Ватрослав Ягич (Ягіч) (Vatroslav Jagić, 1838–1923) – хорватський філолог-славіст, палеограф і археограф, дійсний член НТШ з 1903 р. Ватрослав Ягич в українській культурі відомий як науковий керівник докторської дисертації Івана Франка у Віденському університеті. Він активний діяч слов'янського відродження, член «Сербської матиці» та «Матиці іллірської». Його слов'янофільська діяльність викликала невдоволення австрійського уряду, тому він змушений був шукати роботу у Новоросійському університеті (1872–1874), згодом – у Берлінському (1875–1880), де заснував журнал слов'янознавства, а пізніше (1880–1885) – у Петербурзькому університеті, нарешті з 1908 р. до кінця життя – у Віденському. Досліджував походження старослов'янської мови, історію науки і

культури слов'ян, давньоукраїнські пам'ятки, фонетику і морфологію української мови. З його іменем дослідники пов'язують становлення слов'янської філології як окремої наукової дисципліни. У заснованому Ягичем разом з німецьким філологом А. Лескіним і польським ученим В. Нерінгом журналі "Archiv für slavische Philologie" (1875–1920) публікували праці відомі діячі НТШ – М. Грушевський, І. Франко, І. Верхратський, С. Смаль-Стоцький, І. Свенціцький та ін. Бібліографія цих публікацій подана у згаданій монографії Т. Маньковської «Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Ватрослава Ягича» [27, с. 218–222]. Активним дописувачем до журналу Ягича був М. Грушевський. У листі М. Грушевського до В. Ягича від 24 червня 1904 р. йдеться про надіслану статтю про видання НТШ, а наприкінці року Грушевський обіцяв надіслати перекладений німецькою (до речі, переклав Іван Франко) огляд «Львовское ученое общество имени Шевченка и его вклады в изучение Южной Руси», опублікований у виданні «Журналь Министерства Народнаго Просвѣщенія» (1904. Ч. 152, кн. 3. С. 117–148). Грушевський цінував такі публікації в зарубіжних джерелах: «Я вповні згоджуюся з Вами щодо вартости німецьких органів в посередництві поодиноких слов'янських літератур з науковим сьвітом», – писав він Ягичу [8, с. 285].

Очевидно, вважає Й. Дзензелівський [8], Ягич просив М. Грушевського подати до «Енциклопедії слов'янознавства» археологічний огляд України і Галичини, бо у відповідь учений пропонував йому вибрати необхідний матеріал з «Історії України-Руси», яка мала вийти німецькою мовою.

У виданнях НТШ є лише одна згадана раніше стаття Ягича стосовно церковнослов'янської мови у збірнику «Привіт Іванови Франкови в сорокліте його письменської праці». Можливо, публікація у франківському збірнику статті саме такого змісту була пов'язана з рецензією І. Франка на академічне видання В. Ягича про походження старослов'янської мови *Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. (Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe, m. XLVII, 1902, стор. 88+96)*. (Записки НТШ. 1902. Т. 49. С. 5–8).

Франко схвально оцінив цю працю, відзначивши насамперед заслугу Ягича у систематичному огляді всього, що зроблено для

з'ясування одного з найважливіших питань слов'янської філології – походження так званої церковнослов'янської мови та перші стадії її розвитку. Рецензент виокремив три основні проблеми, які вирішив Ягич: 1) оцінка місіонерської діяльності Кирила і Методія – перших слов'янських апостолів, причому Ягич не ставив завдання з'ясувати їхнє походження, оскільки в документах є багато протиріч, а думки вчених поділилися між двома легендами; 2) Ягич вважає первісною глаголицю, яка в X ст. була більше поширена на Заході (Македонія, Далмація, Боснія), а кирилиця – на Сході (в Болгарії, Русі); 3) подання перебігу дискусії впродовж 100 років стосовно місця виникнення церковнослов'янської мови і висновки: Кирило і Методій – уродженці Греції – навчились мови слов'ян у Солуні і ця мова стала основою перекладу церковних книг. Отже, на думку Ягича, основою церковнослов'янської була македонська мова, яка модифікувалася в Моравії і Паннонії. Франко вважав, що ця праця займе гідне місце в дослідженні походження старослов'янської мови, а притаманні їй риси – ясність викладу, старанність і критичність у деталях, широта кругозору, поміркованість в оцінці суперечливих тверджень, свобода від національних та політичних упереджень – мають бути керманічами слов'янської науки.

Аналогічно високу оцінку, але із зауваженнями чи застереженнями дав М. Грушевський у рецензії на іншу німецькомовну працю В. Ягича *Einige Streitfragen, Berlin, 1898, s. 54 (відбитка з XX т. Archiv'a für Slavische Philologie) (Записки НТШ. 1898. Т. 26. С. 5–6)*. Серед трьох розвідок, поміщених у цій книжечці, Грушевський звернув увагу на ту, яка пов'язана з українським народом. Аналізуючи праці визнаних українських лінгвістів О. Потєбні й О. Огоновського про відносини східнослов'янських мов, Ягич розглядав спільні прикмети і відмінності українсько-руського, білоруського і великоруського діалектів (водночас Грушевський дорікав Ягичу, що той називає їх руськими діалектами, іронічно додаючи: «зіставляючи до волі назвати їх язиками»).

Така позиція Ягича пояснюється тим, що вчений дотримувався офіціозу російської академії про три «наречія» – «великорусское», «малорусское», «белорусское» колись «єдиного древнерусского языка», але в ключовому питанні про походження українців вважав їх автохтонами і не підтримував антиукраїнську ненаукову теорію

Погодіна-Соболевського, згідно з якою корінним населенням у Середній Наддніпрянщині вважалися росіяни (як і до сьогодні вважається в російській офіційній пропаганді), а українці – переселенцями XIII ст., які прийшли з Галичини, Волині або навіть із-за Карпат після татаро-монгольської навали [25]. У рецензії М. Грушевський дискутує з В. Ягичем стосовно його гіпотези, що поляни були великоросійськими племенами по лівому боці Дніпра і відрізнялися мовою «від осадників на правому боці». Таку гіпотезу М. Грушевський вважав довольною і був переконаний, що «Сіверщина, скільки знаю, тепер має північно-український діалект, сполучений рядом язикових переходів з білоруською мовою. Ми мусимо прийняти його за останок (архаїчний) старої сіверянської мови, бо не можемо уважати результатом пізнішої української міграції, а то тому, що ця міграція і мішанина дала в результаті новішу форму української мови, якою є середньо-український діалект, що витворивсь, по всякій імовірности, власне сим міграційним процесом» (*Записки НТШ. 1898. Т. 26. С. 6*).

Невеличка репліка І. Свенціцького (*Записки НТШ. 1911. Т. 102. С. 209*) стосовно праці Ягича *Über den Dialekt der Kleinrussen in Bačka und Banat Ungarns (Nach V. Hnatjuk) (Arch. f. slav. Phil. XXXI, cm. 554–559)* (*Записки НТШ. 1911. Т. 102. С. 209*) свідчить про взаємний науковий діалог хорватського й українського дослідників стосовно мови бачванських українців – переселенців до Банату з північно-західної (русько-словацької) Угорщини, яка зазнала впливу сербської і словацької мов. В основі статті В. Ягича – праця В. Гнатюка «Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Т. IV: казки, легенди, новелі, історичні спомини з Банату» опублікована як том 25 «Етнографічного збірника» (1909) – видання Етнографічної комісії НТШ. Ягич використав висновки В. Гнатюка з його передмови та зробив власну систематизацію діалектного матеріалу, який зібрав В. Гнатюк. У цьому самому томі збірника рецензент звернув увагу на огляд матеріалів В. Гнатюка, який зробив Ї. Полівка, з обширними доповненнями наукової літератури.

І. Свенціцький у черговій рецензії проаналізував також фундаментальне слов'язознавче дослідження В. Ягича *Исторія славянської філології (Енциклопедія славянської філології, випуск I)*, *СПб., 1910. 916 с.* (*Записки НТШ. 1913. Т. 116. С. 232–237*).

Він вважав В. Ягича славістом, який понад 40 років очолював слов'янознавство і дотримувався об'єктивного критицизму у дослідженні історії старослов'янської мови, ролі й місця слов'янських народів у загальному розвитку слов'янської науки, оцінці суспільних поглядів і діяльності українських учених М. Максимовича, М. Костомарова, М. Дашкевича, М. Драгоманова. Рецензент відзначив, що Ягич обстоював вільний культурний розвиток кожного народу взагалі, а всіх слов'ян – особливо. Він засуджував заборону російським урядом 1876 р. «всякого проявлення малорусской національності» та схвалював національні домагання поляків і українців у росії. Щоправда, нібито заради наукової об'єктивності він називав аномалією прагнення деяких українських учених перенести тодішні стосунки малоросійських діалектів і великоросійського в давнішу епоху, адже, на думку Ягича, життя залишало сліди і відбитки на мові впродовж століть. Щоб не звинувачувати відкрито Ягича в його проросійській позиції стосовно «єдиного древнерусского языка», І. Свенціцький дипломатично зауважив, що «много спорів академічних, непорішених і по нині – хочби відношене українського до великоруського, або словацького до чеського, або кашубського до польського, македонського до болгарського і сербського, кайкавського до словенського і хорватського – рішають ся *via facti*» (*Записки НТШ. 1913. Т. 116. С. 235*). Принагідно варто зазначити, що питання поглядів Ягича на українську мову порушив Іван Зілинський у некролозі про Ватрослава Ягича, опублікованому у «Хроніці НТШ» [12]. Іван Зілинський був близько знайомий з Ягичем (був одним із його учнів) і стверджував, що Ягич звертався до своїх учнів-українців на слов'янському семінарі у Відні: «Алеж, мої панове, жаден поважний та безсторонний вчений не відмовляє вашому народови та вашій мові прав до самостійности. Ваша мова має всі дані до окремішнього розвитку і тільки від вас самих, від вашої безупинної праці залежить доказати світови на основі розслідження язикових памяток, що ваша мова не сьогоднішня, що різниця поміж великоруською та вашою мовою тягнеться мов червона нитка цілими століттями від перших початків письменства на Руси. Але до сього треба праці й ще раз мозольної праці тай не одної людини, а не політиканства та крикунства, що ваш кількадесятьмільоновий народ має право до самостійного

розвитку, бо се вашій справі нічого не допоможе» [12, с. 58–59]. Ягич підтверджував свої слова, як зазначив автор некролога, науковою практикою. Так, готуючи «Енциклопедію слов'янської філології», стверджував І. Зілінський, він відкинув статтю російського славіста Т. Флоринського через те, що той визнавав самостійність словакам, лужицьким сербам, кашубам, «лиш Українців старався змести з лиця землі та зчеркнув їх із своєї етнографічної карти» [12, с. 59].

Повертаючись до рецензій у «Записках НТШ», звернемо увагу ще на один відгук І. Свенціцького – про збірник *Jagić-Festschrift. Zbornik u slavu Vatroslava Jagića. Берлін, 1908. см. 1 ном. + VIII + 725*, виданий з нагоди 70-річчя вченого (*Записки НТШ. 1910. Т. 96. С. 191–193*). Публікації в ньому представлені всіма слов'янськими мовами, а також німецькою, французькою, італійською. Рецензент подав докладно зміст збірника за умовними розділами (у змісті вони не виділені). Знаходимо тут імена українських учених, щоправда, лише одна стаття з них подана українською мовою – Івана Верхратського «Дещо до говору Буковинсько-руско-го». На жаль, І. Свенціцький не дотримався бібліографічної точності, відтворив назви українською мовою довільно, тому довелося шукати в Інтернеті джерело і подавати автентичні назви. Опубліковані статті: Миколи Дашкевича «Опытъ указанія литературныхъ параллелей къ “плачу Ярославны” въ “Словѣ о полку Игоревѣ”», Івана Франка “Kleine Findlinge zur altslavischen Literatur und Geschichte”, Юліана Яворського «Малорусскій отрывокъ Измарагда XVII в.» тощо.

Окрема сторінка у співпраці В. Ягича з НТШ – його стосунки з І. Франком, які виявлялися не лише у рецензіях Франка на праці хорватського вченого, публікаціях І. Франка у журналі В. Ягича “Archiv für slavische Philologie”, а й у листуванні. У 15 опублікованих листах І. Франка [42] йдеться про його статті в журналі В. Ягича, принципи публікації давньослов'янських пам'яток, про проблеми у стосунках Івана Франка з Михайлом Грушевським. В одному з листів Франко подав ґрунтовну характеристику творчості О. Кобилянської на замовлення Ягича, який хотів рекомендувати її на одержання літературної премії для митців за 1905 р. На основі реферату Франка, який Ягич представив комісії, О. Кобилянська

дійсно отримала австрійську літературну премію. Писав І. Франко і про особисту трагедію – смерть сина Андрія. Листи В. Ягича до І. Франка (19 листів) зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Грунтовно питання взаємин І. Франка як учня В. Ягича, зміст листування вчених висвітлені у розділі «Ватрослав Ягич і славістичні студії Івана Франка» монографії Т. Маньковської [27, с. 103–110]. Авторка на основі багатьох праць українських дослідників про стосунки І. Франка і В. Ягича та їхнього листування аналізує співпрацю українського і хорватського вчених у царині славістики і подає як висновок: «Історія взаємин Ягича і Франка – цих “велетнів духу і праці” – це історія взаємоповаги та співпраці двох видатних слов'янських учених, які, попри розбіжність політичних уподобань, усе життя ревно служили обраній справі й тим самим сприяли духовному розвитку власних народів і слов'янства в цілому. Ягич, однозначно, великою мірою вплинув на зростання Франка як дослідника та ученого славіста: був керівником його докторату, друкував статті Франка в “Архіві” [“Archiv für slavische Philologie”. – *Л. І.*], писав рецензії на його праці тощо. З іншого боку, вірогідним також є припущення, що саме Франко своєю плідною науковою діяльністю й чіткою громадянською позицією зумовив “потепління” у поглядах Ягича на “українське питання”» [27, с. 110].

І. Франко вважав В. Ягича найвизначнішим філологом ХІХ ст., який у видавничій справі та критиці відзначався «незвичайною тверезістю думки, раціональністю поглядів і прецизією в їх стилізації ... обсяг його духових інтересів значно перевищує обсяг його спеціальних студій, в яких на першій місці стоять граматики і пам'ятки найстаршого церковнослов'янського язика, а на другій місці – язик і усна словесність сербо-хорватського народу» [45, с. 783–784].

Отже, можна стверджувати, що творча співпраця В. Ягича та І. Франка сприяла утвердженню НТШ як солідної наукової інституції із вагомими слов'янознавчими дослідженнями.

Одним із редакторів журналу “Archiv für slavische Philologie” на початку 1900-х років став польський вчений Олександр Брікнер (Aleksander Brückner, 1856–1939), дійсний член НТШ з 1914 р. Уродженець Тернополя, освіту здобув у Львові і Відні, навчався також у Лейпцигу і Берліні, був доцентом Львівського і Віденського

університетів (1878–1881), професором слов'янських мов і літератур у Берлінському університеті (з 1892), членом багатьох академій (у Кракові, Санкт-Петербурзі, Празі, Белграді). Польською і німецькою мовами писав праці з історії польської і слов'янських літератур, слов'янських мов, вивчав давні пам'ятки, зокрема апокрифи (у цьому був суголосний з Франком, який видав кілька томів апокрифів). У ґрунтовній біографії О. Брікнера авторства О. Купчинського [19] зазначено, що Брікнер цікавився діяльністю НТШ з 1890-х років, зокрема працями І. Франка, М. Грушевського, К. Студинського. Огляд найважливіших праць НТШ за 1890-ті роки вчений подав німецькою “Publicationen der Szewczenko-Gesellschaft” у журналі “Archiv für slavische Philologie” (1900. Т. 22), а також польською “Wydawnictwo imienia Szewczenka” у журналі “Kwartalnik Historyczny” (1901. Roczn. XXV).

У «Записках НТШ» зареєстровані дві статті О. Брікнера, про які йшлося раніше, і 19 рецензій на його праці, з яких сім належать І. Франкові, автори інших – З. Кузеля, І. Крип'якевич, С. Томашівський, І. Свенціцький, М. Возняк, М. Грушевський, С. Рудницький, О. Сушко. Мабуть, найцікавішим опонентом О. Брікнера був І. Франко. Один із перших матеріалів – відгук Франка про дві праці О. Брікнера стосовно Берестейської унії та тогочасних літературних пам'яток: *Die russisch-litauische Kirchenunion und ihre literarischen Denkmäler (Archiv für slavische Philologie, XIX Bd. 189–201), Spory o unie w dawnej literaturze (Kwartalnik Historyczny, t. X, 578–644) (Записки НТШ. 1898. Т. 21. С. 17–19).*

Франко вважав, що автор тверезо і критично зобразив літературні постаті Герасима Смотрицького, Василя Суразького, Стефана Зизанія, Ігнатія Потія, обминувши догматичні суперечки навколо них, навіть окремий розділ присвятив першій (православній) добі літературної діяльності Мелетія Смотрицького і «Палінодії» Копистенського, а також особі Петра Могили. Праці католиків, яким автор симпатизував, він залишив у тіні, часто неправдиво звинувачуючи православних полемістів, але це не знижує вартості праці. «Отсеї дві праці берлінського професора Брікнера – може найцінніше з усього, що було написано з нагоди 300-тих роковин берестейської унії, в усякім разі найцінніше з історично-літературного погляду, а також тим, що у-перве знайомить польську

та ширшу європейську публіку з українсько-руською полемічною літературою кінця XVI і більшої половини XVII віку і з новітніми працями про неї українських і російських учених» (*Записки НТШ. 1898. Т. 21. С. 17*).

У наступній рецензії на першу частину праці в О. Брікнера *Apokryfy średniowieczne. Część pierwsza, Kraków, 1900, стор. 119. (Відбитка з т. XXVIII Rozpraw wydziału filologicznego Akad. umiejętności w Krakowie)* (*Записки НТШ. 1902. Т. 45. С. 10–12*) Франко схвально оцінив задум праці: «Проф. Брікнер сьогодні безперечно найліпший знавець середньовікового польського письменства. Його невтомній праці та шуканню по архівах і бібліотеках завдячує польська література значне поглиблене і розширене горизонту власне в темну доси добу XIV–XV в., як не менше і в занедбану доси епоху XV–XVII в.» (*Записки НТШ. 1902. Т. 45. С. 10*). Про середньовічні апокрифи давні історики польської літератури не знали нічого. Брікнер зауважив, що в чехів, русинів, росіян така література жила майже до XVII ст., а в поляків почала зникати вже в XVI ст., «приглушена наглим та буйним розцвітом національного письменства, що виросло на ґрунті гуманізму, виконана потім реформаційним рухом, а добита до решти єзуїтською контрареформацією» (*Записки НТШ. 1902. Т. 45. С. 10*). Досконало володіючи темою (на той час Франко вже видав три томи «Апокрифів і легенд з українських рукописів» (1896–1902) (до речі, рецензентом першого тому був О. Брікнер у журналі “Kwartalnik Historyczny”, 1899, Roczn. XIII), Франко зазначив, що подані зразки – це не апокрифи, а, правдоподібно, складена у XV ст. рукописна книга “Rozmyślanie o żywocie Pana Jezusa”, в якій, крім фактів з канонічних євангелій, подано багато відомостей на основі апокрифів. Книга, з якої Брікнер подав виписки, належала бібліотеці крилошанського собору в Перемишлі. Востаннє її мав у руках о. А. Петрушевич, зробив виписки, які й передав Брікнеру, додавши, що рукопис пропав. Франко зв’язався з кустошем бібліотеки о. Подолінським, щоб оглянути книгу, але виявилось, що її справді немає. У рецензії на другу частину аналогічної праці Брікнера *Apokryfy średniowieczne. Część druga (Rozprawy Akademii umiejętności. Wydział filologiczny. Ser. II. T. XXV)* (*Записки НТШ. 1905. Т. 65. С. 24–25*) Франко обурився, чому Брікнер не зізнався, що Петрушевич дав йому той

рукопис. Ґрунтовний аналіз рукописної книги спонукав рецензента до висновків, що польський вплив на українсько-руську апокрифічну літературу (покликався також на своє видання апокрифів) був мінімальний, оскільки апокрифічних чи псевдоканонічних творів у перекладах у старопольській літературі майже нема, зате багато переробок та відгуків з апокрифів, популярних у середньовічній Західній Європі.

Гострою була критика І. Франка однієї з трьох праць Брікнера про діяльність Кирила і Мефодія: *Mystifikationen. I. Die Wahrheit über die "Slavenapostel" und ihr Wirken. (Beilage zu Allgemeinen Zeitung. 1903). II. Cyryl i Metody (Przegląd Polski, 1903, IX). III. Legendy o Cyrylu i Metodym wobec prawdy dziejowej. Szkic z dziejów chrześcijaństwa u Słowian (Roczniki Towarzystwa nauk Poznańskiego, 1904) (Записки НТШ. 1905. Т. 66. С. 1–9).*

Перша праця Брікнера викликала, за словами рецензента, критику в середовищі славістів. Конкретніше про це Франко написав пізніше у статті «"Archiv für slavische Philologie" і нова зміна в його редакції»: «Особливий скандал викликав він [Брікнер. – Л. І.] своїми статтями про слов'янських апостолів Константина і Мефодія, в яких він раптом побачив безсоромних ошуканців, фальсифікаторів і дуросвітів, і, помістивши в "Archiv-i" короткий нарис тої своєї теорії, розбобтував її опісля в різних польських журналах і часописах аж до переситу, мішаючи з болотом усіх, хто мав відвагу запротестувати проти такої профанації пам'яти слов'янських учителів» [45, с. 785].

Зрозуміло, що слов'янський світ звик бачити в Кирилові й Мефодієві не лише святих, а й зачинателів і батьків слов'янської освіти. У домаганнях південних слов'ян до Риму підтвердити право відправляти католицьке богослуження слов'янською мовою О. Брікнер бачив «велике нещастя слов'янського сходу, причину його відчуження від західної цивілізації». І цю тезу Брікнера Франко засудив як тенденційну, яка базується не на наукових висновках, а на симпатіях і антипатіях автора. У такий спосіб, вважав І. Франко, авторитетний слов'янський учений дав у руки дослідників зброю проти південно-західних слов'ян, пропонуючи суспільності в Галичині своє шкідливе відкриття. Адже у Брікнера слов'янські апостоли – це не просвітителі, а містифікатори Слов'янщини. В основі

цього твердження лежать чотири легенди, з якими польський учений поведився доволі необґрунтовано і вільно, як і з самими фактами. І. Франко аргументовано доводив хибність думок Брікнера і вважав недоліком його праці брак історичної перспективи, оскільки нові погляди він переніс у минуле.

Згодом, у 1913 р., Брікнер знову звернувся до теми слов'янських апостолів. Як видно з рецензії І. Свенціцького на книгу Брікнера *Die Wahrheit über die Slavenapostel, Tübingen, 1913, III + 127 ст. мал. 8-ку* (Записки НТШ. 1913. Т. 116. С. 222–225), після критики І. Франка і ще деяких російських славістів науково не обґрунтованих тверджень про Кирила і Методія А. Брікнер значно змінив свої погляди, але не у всьому. Рецензент зауважив, що вчений і далі твердив про шкідливість вимог слов'янських апостолів проводити богослужіння слов'янською мовою, оскільки це суперечить канонам католицької церкви. Автор розвідки, вважає І. Свенціцький, нібито й прагнув критично оцінити джерела про апостолів слов'ян, але знову пішов за здогадками і припущеннями, не встиг ще зрозуміти «агіографічний тип» кирило-методієвських легенд.

Повертаючись до наукових «діалогів» І. Франка й А. Брікнера, згадаємо ще одну рецензію І. Франка на дві книги Брікнера стосовно мовного питання: *Cywilizacja i język, Warszawa, 1901. Стор. 154. i Z dziejów języka polskiego. Wydanie poprawione i powiększone, Studja i szkice. Львів, 1903. Стор. 136.* (Записки НТШ. 1903. Т. 56. С. 24–30). Це одна з найгостріших і найпринциповіших рецензій І. Франка. Брікнер вирішив на основі старих польських актів та друків зібрати мовні свідчення про різні культурні впливи польського народу від давніх часів до XVIII ст. На жаль, вважав рецензент, у працях О. Брікнера дві хиби: історіософічна і методична. Перша – звеличення польської мови і літератури, незрівнянна вартість польської цивілізації, що призводить до ненаукових і упереджених тверджень, що на інші слов'янські мови впливала лише польська мова. Натомість І. Франко говорив про впливи грецької, латинської, болгарської, сербської, німецької мов, також і польської, і ці впливи не йшли винятково через польську мову. Він не заперечував деякі польські впливи на старе руське письменство, але не бачив їх у творах Івана Вишенського (1550–1621), Юрія Рогатинця (поч. XVI ст.), Кирила Транквіліона-Ставровецького (серед. XVI ст.),

Захарії Копистенського (II пол. XVI ст.), Йоанікія Галятівського (I пол. XVII ст.), Самовидця (XVII ст.), у козацьких думках, тим більше у почаївському Богогласнику (1790–1791) (антологія духовних пісень книжною українською і церковнослов'янською мовами), а від часів І. Котляревського польський вплив літературний і мовний хоч і не зникає, але не приглушує оригінальний розвиток письменства. Щодо мовного і культурного впливу Русі, зокрема України, на Польщу, то Брікнер категорично заперечує його, але Франко нагадує йому, що в XIV ст. руські маляри розмальовували польські каплиці в Кракові і Гнезні, а польський історик, церковний діяч Ян Длугош (1415–1480), архієпископ Львівський (1480), на схилі віку вчився руської мови, щоб читати руські літописи.

Методичну хибу О. Брікнера І. Франко вбачав у тому, що він не цитував джерел і навіть там, де покликався на них, не подав їх докладно. Брікнер з апломбом говорив про високу культуру Польщі мало що не від VI віку до Христа, але його праця про цивілізацію і мову підтвердила, що протягом віків культурні елементи впливали на польську мову від початків християнства Кирила і Методія з Морави, потім впливало католицьке духовенство і монастирі, насаджувані з Заходу, які користувались латинською, впливали також італійці, мадяри, румуни, татари, турки, русини, вносячи більше або менше культурних впливів, і тому нема підстав надавати польській нації «титального становища в ряді культурних народів».

Не оминув Франко дорікнути Брікнеру його несприйняття назви «Україна», «український», особливо стосовно Галичини. Назву «руський» Брікнер пропонував «відступити москалям» (дослівно), а українців він довіку бачив «малорусами», на що Франко резонно зауважив: «...історики, заким оцінять, а тимпаче осудить якийсь новотвір, випадало би вийти по змозі в причини, які викликали його і довели до побіди над старшими формами; без такого розуміння він ризикує зробити ся не істориком, а доктринером, що задля якогось улюбленого і переціненого прінципа готов живу дійсність натягати або вкорочувати на прокрустовім ліжку» (*Записки НТШ. 1903. Т. 56. С. 30*).

У рецензії на видання Брікнера *Dzieje literatury polskiej w zarysie, I–II, Варшава, 1902* (*Записки НТШ. 1905. Т. 63, кн. 1. С. 27–28*) Франко зазначив, що для історії української літератури та культурного

розвитку книга дає дуже мало, бо основна вина «сьому знов лежить у тім ексклюзивно-польським патріотичнім становищі, яке займає автор» (*Записки НТШ. 1905. Т. 63. С. 28*), а такий підхід, на думку рецензента, диктує не звертати увагу на літератури інших народів, навіть якщо вони мали безпосередній вплив на розвиток польської літератури.

У статті Лариси Вахніної «Іван Франко та Александр Брюкнер у контексті діяльності Народознавчого товариства у Львові» [1] Брікнер представлений як «блискучий лінгвіст», автор виданої німецькою мовою «Історії польської літератури» (1906), укладач етимологічного словника польської мови (1927), який на шпальтах «Літературно-наукового вістника» НТШ постійно рецензував нові студії І. Франка, і Франко високо оцінював деякі його наукові студії. І справді, в рецензії на працю Брікнера *Roźnowiercy polscy, szkice obyczajowe i literackie. Seria I, Warszawa, 1905. cmp. III + 280* (*Записки НТШ. 1905. Т. 66. С. 26–27*) Франко зазначив, що вона пройнята історичним духом, автор прагне змальовувати людей на тлі їхнього часу і «здаєть ся, немов се писав зовсім не той сам автор, що розібрані висше праці про Константина і Методія. (...) Усюди промовляє правдивий історик, що глядить на минувшину з її боями, злочинами, ілюзіями та розчарованиями з високого становища всестороннього зрозуміння і вибачення» (*Записки НТШ. 1905. Т. 66. С. 26*). Це свідчить про об'єктивну оцінку Франка праць Брікнера. Щоправда, у згаданій статті Франка «“Archiv für slavische Philologie” і нова зміна в його редакції» дещо стриманіша оцінка: «Александр Брікнер, львов'янин родом [взагалі-то він із Тернополя. – Л. І.], чоловік незвичайно здібний і читаний, знаменитий спеціаліст у лінгвістиці, а при тім суто наділений буйною фантазією і незвичайно живим темпераментом» [45, с. 785]. Франко вважав, що в Брікнері «виробився завзятий полеміст» і він «сипав» працями та теоріями, де мав тільки поверхове читання і поверхове розуміння, «зате за апломбом великого знавця». У цій самій статті Франко писав, що його знайомство з проф. Брікнером датується з університетських часів. У 1901 р. Брікнер у виданні “Biblioteka Warszawska” опублікував нібито відкриття загадки найстаршої пам'ятки польського письменства “Bogurodzica. Rozwiązania zagadki”, яка знову ж таки викликала дискусію. Історія цієї публікації була б

невідомою, якби про це не писав сам І. Франко у згаданій статті про журнал “Archiv für slavische Philologie”. У 1900 р. у цьому журналі з’явилася рецензія польського дослідника Ст. Добжицького на працю німецького вченого Гіплера. Франко стосовно неї написав тлумачення окремих рядків цієї пам’ятки для журналу, але «не квапився з висилкою, зайнятий іншими роботами, аж коли літом 1901 р. я стрітився у Львові з проф. Брікнером, який мав звичай приходити до мене на rogadanke до Віденської кав’ярні, де я звичайно сидів між 12-ою і 13-ою годиною» [45, с. 790]. У розмові Франко згадав про свою розвідку і на просьбу Брікнера за кілька днів передав свій рукопис для публікації в слов’янознавчому журналі В. Ягича. Натомість у 1901 р. він побачив статтю Брікнера і зрозумів, що той використав його рукопис стосовно пояснення двох перших рядків 2-ї строфи пам’ятки, які мали принципове значення. Нібито він і покликався на Франка, «маючи на думці не то своє, не то моє відкриття» двох перших рядків. Зустрівшись із Ягичем у Відні, Франко сказав йому про свою замітку, і аж 1902 р. у т. 24 журналу вона з’явилася у рубриці “Kleine Mitteilungen” з підписом Франка, але без редакційної замітки. Франко подав її в перекладі українською мовою у згаданій статті про журнал. Замітка «не лишилася без значіння і в дальшій полеміці, що вив’язалася наслідком Брікнерової статті і своєю чергою сплодила широко мотивовану теорію д-ра Василя Щурата про не польське, а білоруське, чи, властивіше, церковнослов’янське походження тої найстаршої польської пісні» [45, с. 791].

Цікаво, що стаття В. Щурата викликала у Брікнера, як пише І. Франко, «відзиви такі злобні і пристрасні, яких годі було би надіятися від чоловіка вченого, зайнятого тільки тим, щоб дослідити правду, а не тим, аби конче поставити на своїм» [45, с. 791]. Корінь численних помилок Брікнера І. Франко бачив в ігноруванні вченим старослов’янської мови. Очевидно, стаття Франка була відома Брікнеру, оскільки вперше її опублікував «Літературно-науковий вістник» (1909. Т. 47, кн. 7), і, властиво, залишила у Брікнера не дуже приємні згадки, що засвідчує такий факт. Коли до нього звернулося НТШ з проханням подати спогади про Франка, він у листі до К. Студинського 10 травня 1926 р. відповів: «З с[вітлої] п[ам’яті] І. Франком я ніколи не обмінювався листами. Цінував

надзвичайно його знання і бистроту, працю і завзяття. Користав я з його вказівок (Богородиця!), але наше знайомство обмежилось книжками і кільканадцятьма розмовами на наукові теми! З того всього я не зміг би склеїти гідних спогадів. А тому, вибачте ласкаво, що на Ваше звернення не можу чим-небудь причинитися до належного вшанування пам'яті Франка» [39, с. 476].

Дійсним членом-кореспондентом НТШ з 1923 р. був Любор Нідерле (Lubor Niederle, 1865–1944) – видатний чеський археолог і етнолог, член Чеської АН, професор Празького університету, член-кореспондент АН в Петербурзі. Історію його обрання дійсним членом НТШ подав Т. Романюк у згаданій праці [36]. Згідно з повідомленням у «Хроніці НТШ» (1926, чис. 67–68, с. 50), 10 жовтня 1923 р. його обрали дійсним членом Історично-філософської секції. Обговорення було вимогливим. Критично поставився до цього Степан Смаль-Стоцький, який, перебуваючи в Празі, у листі до тодішнього голови Товариства К. Студинського 16 жовтня 1923 р. писав, що Нідерле, хоч і поважний вчений, але до «нашої народної справи відноситься негативно...» [39, с. 400]. Празькі часописи поширили повідомлення про обрання його дійсним членом НТШ, але диплом Нідерле не отримав. Щодо цього до НТШ звертався пізніше Вадим Щербаківський, який співпрацював з Нідерле у Народному музеї в Празі. Т. Романюк цитував архівного листа, в якому Щербаківський підтверджував прихильне ставлення Нідерле до українців і вважав, що його лекції корисні «для розвитку нашої археологічної науки і навіть для нашої національної гідности» [36, с. 53]. Мабуть, тому деякі джерела подають дату прийому Нідерле в дійсні члени НТШ – 1925 р.

Нідерле був засновником і редактором етнографічних журналів “Česky lid” («Чеський народ») та “Věstnik Slovanských Starožitností” («Вісник слов'янської старовини»). Останній заснований у 1898 р., а з 1901 р. виходив під назвою “Věstnik Slovanské filologie a starožitností” («Вісник слов'янської філології і старовини»). Найважливіші праці Нідерле з найдавнішої історії слов'ян чеською мовою: “Lidstvo v době předhistorické...” (1893) (переклав російською Ф. Вовк у 1898 р. як видатний твір археологічної літератури) та “Slovanské starožitností” (Т. 1–4, 1902–1934) [13]. М. Грушевський відгукнувся про працю Нідерле в російському перекладі *Человѣчество*

въ доисторическія времена. Доисторическая археологія Европы и въ частности славянскихъ земель / пер. с чешского **Ө. К. Волкова (!)**, Спб., 1898, ст. XXVII + 655, з мапою й 459 образками (Записки НТШ. 1898. Т. 26. С. 1–5). Автор рецензії зауважив, що для західноєвропейських учених це новий матеріал, оскільки вони в курсах передісторичної археології Європи не звертали уваги на слов'янські землі. Нідерле подав детальний аналіз археологічних артефактів, зокрема гальштатської культури, скіфських і сарматських могил. Російський переклад чеського видання виправив і доповнив автор і збагатив примітками перекладач – член НТШ Федір Вовк, спеціаліст зі східноєвропейської антропології та археології. На думку М. Грушевського, автор краще обізнаний із чеською археологією, із землями полабськими і південнослов'янськими, натомість слабше – з польськими, українськими і великоросійськими, тому східноєвропейська археологія зроблена дещо поверхово, що визнавав сам автор. Проте рецензент не дорікав йому за це, оскільки археологічний матеріал Східної Європи, на його думку, перебував у хаотичному стані. Нідерле вважав Підкарпаття вихідним місцем слов'янської колонізації. На його думку, археологічні матеріали підтверджують теорію поширення слов'ян за лінією Вісли і Дністра ще перед «великою міграцією», а за слов'янську правітчизну він визнавав край між Віслою і Дніпром. Не акцентуємо деталі аналізу М. Грушевського, оскільки це справа археологів та істориків. Зауважимо лише, що М. Грушевський делікатно критикував Нідерле за ігнорування етнографічних територій: «В праці директора чеського етнографічного музею трохи дивно вражає ігнорування етнографічних територій східної Європи: українська територія фігурує то в крузі польської археології, то російської, тим часом як автор уміє вирізнити чеську археологію з австрійської, без різниці мов, котрими писана її література; на с. 417 ми стрічаємо навіть назву: “польська рівнина” для означення східної Галичини – що найменше, се ще передчасно!» (Записки НТШ. 1898. Т. 26. С. 4).

Публікацій Нідерле в «Записках НТШ» ми не виявили. Його стаття “Slovanska záušnice” («Слов'янська сережка») опублікована у збірнику на пошану М. Грушевського у 1928 р. [52]. М. Грушевський був основним рецензентом у «Записках НТШ» праць Нідерле

мовою оригіналу і в російських перекладах Федора Вовка. У рецензії на книгу Нідерле *O původu Slovanů. Studie ku slovanským starožitnostem. Praha, 1896, cm. 149 + 2* (*Записки НТШ. 1897. Т. 20. С. 1–3*). М. Грушевський зазначив, що Л. Нідерле відомий в науці працею про передісторичну культуру “*Lidstvo v době předhistorické...*”. У новій розвідці вчений поставив проблему: які ознаки народності – чи фізичний (атропологічний) тип, чи культурний (в широкому значенні), або мова – вплинули на відокремлення слов’янства в окрему народність. Нідерле основну увагу звернув на фізичний тип слов’ян, оскільки не вважав себе компетентним у сфері лінгвістики, щоб говорити про праслов’янську мову або культуру, яка виробилась у пізніші часи. Грушевський детально аналізував трактування вченим дискусійного питання щодо початкового типу слов’ян – короткоголовий і чорнявий чи довгоголовий і білявий. Український історик вважав, що це питання ще не вирішене. Проте Нідерле ставить дилему: або слов’яни були з роду аріїв і пізніше їхній тип змінився, або інородцями, засимільованими аріями, доводячи тотожність початкового слов’янського типу з германським. Грушевський опонував, що питання про те, чи саме германський тип є чисто арійським, не доведене. У підсумку М. Грушевський зазначив: «Автор, не знайшовши ні в культурі, ні в антропологічній причині відокремлення слов’янської народності, бачить тим самим причину в відокремленню мови». На основі археологічних фактів Нідерле спробував доводити, що з арійської пранародності за 2000 літ до Христа виокремилась слов’янсько-литовська група. Загалом М. Грушевський позитивно оцінив видання. Він відгукнувся також про засноване Нідерле періодичне видання *Věstnik slovanských starožitností, kn. I, Praha, 1898, cm. 135*. У рецензії на перший випуск (*Записки НТШ. 1899. Т. 27. С. 1–3*) Грушевський схвалював план професора празького університету, директора чеського етнографічного музею – заснування періодичного огляду літератури «слов’янських старинностей, чи як він каже в редакційнім проспекті: подавати огляд праць і результатів сучасних дослідів на полі слов’янської археології, етнології, історії, лінгвістики й т. и., скільки сї досліди кидають сьвітло на питання найдавнішого розвою Слов’янства» (*Записки НТШ. 1899. Т. 27. С. 1*). Позитивно оцінив рецензент різномовність видання:

реферати подано німецькою, французькою, російською, польською, чеською, словенською. У рецензії на другий випуск видання *Věstnik slovanských starožitností, m. II, Прага, 1899, см. 4 + 144 + 15* (*Записки НТШ. 1899. Т. 30. С. 1–2*) М. Грушевський звернув увагу на поліглотизм видання, про який йдеться в передмові до цього випуску. Нідерле виступив проти висловлених йому порад перейти на котрись світову мову, щоб видання було доступним для не-слов'ян, оскільки вважав, що це видання для спеціалістів, обізнаних хоча б поверхово зі слов'янськими мовами (у Нідерле – діалектами), але обіцяв подавати резюме німецькою і французькою. Грушевський дорікав редактору видання, що у виданні немає поступу в напрямі слов'янського поліглотизму: «На наш погляд як з одного боку була б бажаною “рівноправність” всіх словянських мов, так з другого боку множення не-словянських мов ледво чи відповідає практичним задачам “Вістника”» (*Записки НТШ. 1899. Т. 30. С. 1*). Грушевський також зауважив, що у назвах рефератів «особливо потерпіли українські титули, чомусь росифіковані подекуди, свідомо чи не свідомо» (*Записки НТШ. 1899. Т. 30. С. 2*).

У відповідь Нідерле в листі до М. Грушевського від 3 березня 1899 р. пояснював, що мусить «уникати надмірного поліглотизму», оскільки через незвичний набір дорожчає друк, проте на доказ, що він не ігнорував малоросійську (українську) мову, обіцяв надрукувати реферат праці М. Грушевського «Історія України-Русі» на 2–3 сторінки.

Гостру критичну оцінку дав М. Грушевський дещо зміненому випуску цього самого видання Нідерле з паралельною назвою кирилицею «**Вѣстникъ ѡзыковѣденія, словесности, людознаньства и древности словѣнскихъ**», **річник I, Прага, 1901, ст. 262, річник II, 1902, ст. IV + 327** (*Записки НТШ. 1903. Т. 53. С. 1–3*). Зауваження стосувалися структури, наповнення розділів, якості статей, але основна критика була спрямована на трактування проблеми Усгаіпіса. Чехи, на думку рецензента, старалися не входити у конфлікт з панросійськими поглядами: «Не кажу вже, – писав М. Грушевський, – що огляди української фільольогії, історії літератури й етнографії подавані до російського відділа, як прищипка ; що Українці не трактовані навіть так, як Словаки при Чехах ; що затитуловані українські відділи по російськи (...) Але

найважнійше, що спору частину українських річей повтягано до відділу російського або “русского вообще” і то без всякої потреби» (*Записки НТШ. 1903. Т. 53. С. 2*). Схвально, але із суттєвим доповненням джерел, не зазначених у праці, відгукнувся М. Грушевський про книгу Нідерле з історичних дослідів над слов'янською старовиною *Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. – Descriptio Europae regionum quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispěvkem k poznání nejstarších dějin slovanských podává Dr. Lubor Niederle, Praha, 1899, cm. 125 + 2 (Rozpravy České akademie, sekция I, річн. VIII, ч. 1)*. Про ряд праць Нідерле М. Грушевський згадував принагідно, не аналізуючи їх, зокрема тих, які стосувалися культури тіла слов'ян, обрядів, старослов'янського побуту, одягу і житла (*Записки НТШ. 1900. Т. 33. С. 1–2*).

Теорію про автохтонність слов'ян у Європі Нідерле розглянув у праці *Slovanské starožitnosti, sepsal Dr. Lubor Niederle. Díl I. Původ a počátky národa slovanského. Svazek I, Praha, 1902 (Historická bibliotéka řídí J. Goll a J. Pekař, č. IV), cm. VIII + 205 + 2 manu*, яку аналізував Зенон Кузеля в огляді «Нові праці над історією початків славянства» (*Записки НТШ. 1903. Т. 52. С. 1–25*). Звернувшись до аналогічної праці П. Й. Шафарика (1837), Кузеля вважав головною її хибою визначення слов'янської правітчизни між Дунаєм та Карпатами. Оскільки на той час було недостатньо досліджень, деякі вчені йшли за Шафариком і шукали слов'ян під чужими назвами, вважаючи слов'янами сарматів, скіфів, даків, траків, кельтів, гетів, іллірійців і навіть гунів. Нідерле, на думку Кузеля, подав історію слов'ян на підставі нових результатів науки, критикував теорію про придунайську правітчизну слов'ян, а сам вважав правітчизною Європу, власне територію на північний схід від Карпат, доводив автохтонність слов'ян у Європі. Кузеля високо оцінив антропологічні досліді слов'янських типів у Європі, він «розкошує» у трактуванні згаданої раніше проблеми «короткоголових» і «довгоголових», але це вже знову ж таки царина істориків і етнографів. Як відомо, видатний український антрополог Федір Вовк виступав проти концепції Любора Нідерле щодо довгоголовості давніх слов'ян [29, с. 184].

Праці Нідерле з археології проаналізовані у статті львівського дослідника Тараса Романюка «Любор Нідерле і розвиток чеської

славістики та археології у контексті українського національного поступу» з використанням обширних джерел українською, російською, чеською мовами. Як стверджує науковець, покликаючись на чеські джерела, «Любор Нідерле був одним із натхненників та організаторів великої Етнографічної виставки в Празі [Narodopisma 1895], що відбулася 1895 р. і стала важливою історично-цивілізаційною подією у житті чеського і словацького народів» [36, с. 45]. Відомо, що участь у виставці брав Іван Франко, який тоді перебував у Відні, й опублікував у 1895 р. у газеті “Kurjer Lwowski” детальний звіт під назвою “Z gościny w Praze” [41].

Про значення праць Нідерле для історії свідчить такий факт: у листі до К. Студинського 31 грудня 1926 р. М. Грушевський повідомив про отримання поштою п’ятикілограмової посилки з книгами Любора Нідерле, закупленими для ВУАН [22, с. 200].

Одним із учених-гуманітаріїв, у працях якого виразно представлена українська тематика, був Раймунд Фрідріх Кайндль (Reimund Friedrich Kaindl, 1866–1930). У 1931 р. у «Записках НТШ» читаємо: «З поміж чужосторонніх дійсних членів Історично-філософічної секції, що померли в останньому часі, належить згадка в першу міру пам’яті німецького історика Раймунда Фрідріха Кайндля, професора черновецького університету, найвизначнішого дослідника Буковини, який присвячував особливу увагу також історії і етнографії буковинських українців» (*Записки НТШ. 1931. Т. 151. С. 235*). У некролозі поміщено його біографію в перекладі з німецької мови, яку прислав Кайндль у 1923 р. до ювілею Товариства.

Раймунд Фрідріх Кайндль – австрійський історик, етнограф, уродженець Буковини, професор Чернівецького університету. Обраний дійсним членом Історично-філософічної секції НТШ у 1914 р. за внесок у вивчення історії Буковини і життя буковинців. Підтверджував цей факт сам Р. Кайндль у листі до В. Гнатюка від 5 березня 1914 р., в якому дякував за обрання [2, с. 273]. Звертаємо увагу, що в «Енциклопедії Сучасної України» [30, с. 701] чомусь зазначена дата – 1911 р., а у Вікіпедії зовсім необґрунтовано – 1899 р.

Докладна біографія вченого подана у першому виданні його книги українською мовою «Гуцули і їх життя, звичаї та народні перекази» (Чернівці, 2000. 208 с.) (німецькою – 1894 р. у Відні). Раймунду Кайндлю присвячене видання «Раймунд Фрідріх Кайндль.

Розвідки з нагоди 150-ліття від дня народження» [34]. У дослідженнях, судячи зі змісту, він потрактований як вчений загальноєвропейського взірця. Як зазначено у передмові, у виданні здійснено спробу наукового осмислення внеску Кайндля у вивчення історії, етнографії та археології Буковини. Видання не вдалось оглянути повністю, оскільки оцифровано лише перші 55 сторінок.

Відгуки І. Франка, М. Кордуби, В. Гнатюка, З. Кузелі, І. Крип'якевича в «Записках НТШ» на дослідження Кайндля про Буковину в різних аспектах – етнографічному, демографічному, антропологічному – свідчать, що праці вченого отримували резонанс у наукових колах Товариства. Відгук про 15 праць Кайндля німецькою мовою про гуцулів і русинів (за термінологією автора) здійснив М. Кордуба в огляді «Розвідки Дра Раймунда Фридриха Кайндля з етнографії рускої» в розділі «Наукова хроніка» (*Записки НТШ. 1896. Т. 11. С. 1–10*). Констатувавши факт, що українська етнографія обмежена переважно збиранням пісень, а праці про звичаї і обряди нашого народу, порівняно зі звичаями інших народів, як слов'янських, так і чужих, можна порахувати на пальцях однієї руки, Кордуба вважає відрадною появу німця, який почав цікавитися нашим народом, збирати його перекази, вірування і звичаї, щоб ознайомити Європу з такою народністю, як гуцули. Оселившись на Буковині, Кайндль збирав відомості з першоджерел – з уст народу – від 1887 р. Майже щороку, зауважив оглядач, з'являлася брошура чи стаття цього вченого, яка висвітлювала різні аспекти життя буковинців. Оскільки праці поміщено в різних німецьких періодиках і їх важко виявити, М. Кордуба вважав за потрібне подати їхній короткий огляд. Найперше його зауваження стосувалося термінології автора, яку пояснював сам Кайндль у листі до Товариства: «В кінці добавлю ще про уживане мною назв Ruthene-Rußnak-Huzule. Там, де я кладу Ruthene побіч Huzule, розумію через се Русинів в тійснійшій значінію – Русняк, себ-то мешканця долин, коли навпаки Huzule мешканця гір. В ширшій значінію Ruthene – загально Русинів, так само мешканців гір як і долин» (*Записки НТШ. 1896. Т. 11. С. 2*). М. Кордуба вважав, що в Німеччині під назвою Ruthene розуміють галицьких і буковинських русинів як єдність етнографічну, а вживання назви Huzule попри Ruthene «може навести на здогад, що мова йде про дві окремі нації» (*Записки НТШ. 1896. Т. 11. С. 3*). Дослідження Кайндля Кордуба поділив

на три групи: замітки про звичаї русняків і гуцулів; замітки про народні повір'я та забобони; ширші розвідки, що стосуються різних аспектів життя окремих груп русинів.

Характеризуючи замітки про народні звичаї, пов'язані з Різдвом і Йорданом, Р. Кайндль не зазначив спільні і локальні для всієї Галичини. У першій групі рецензент виділив розвідку *Die volksthümlichen Rechtsanschauungen der Ruthenen und Huzulen* (*Globus. LXVII, N 17*) про правові погляди русинів і гуцулів, у якій зазначив, що з погляду державного судівництва у гуцулів відносини нічим не відрізнялися від інших народів Австрії. Не згідний рецензент із вживанням назви «гайдамаки» на означення опришків. Схвально оцінив Кордуба висвітлення родинного і спадкового права у гуцулів. Цю працю М. Кордуба вважав однією з найкращих у тогочасній етнографії, оскільки вона спирається на глибоке знання народних звичаїв і відзначається сумлінним дослідженням. У другій групі М. Кордуба виділив працю *Die Wetterzauberei bei den Ruthenen und Huzulen* (*Mittheil. der k. k. geogr. Gesellschaft 1894 N 10*), у якій досліджено цікаві народні вірування про заклинання граду, боротьбу зими з весною, асоціації жіночих імен із силами природи. Він шкодував, що Кайндль не порівнював ці вірування у сили природи з віруваннями в інших народів. Наприклад, способи викликання дощу в африканських народів подібні до українських народних вірувань. Кілька статей цієї групи стосуються повір'їв у потойбічний світ, відьом, чарівниць, ворожби. У третій групі М. Кордуба розглянув працю Кайндля *Die Ruthenen in der Bukowina, I ü II Theil, (Czernowitz 1889, ü 1890 cm. 87 + 98 малої 8°)* у двох частинах. Викликало заперечення в нього трактування минулого буковинських русинів: «Признання належить др. К. за прихильність до руского народу, яка з его стрічок пробиваєть ся. Ще одну суперечність піднесемо в тій части розвідки: раз виказує ся, що Русини замандрували на Буковину з під володіння польського із-за користнійших відносин, які тут панували, а на иньшій місци говорить ся, що від V століття по Хр. сиділи в Буковині Словяни» (*Записки НТШ. 1896. Т. II. С. 7–8*). Позитивно оцінив етнографічну частину видання. Щоправда, на його думку, щодо наукового опрацювання вище стоїть праця автора *“Die Huzulen” (Wien, 1894)*. Завершується огляд висновком «Так проте найшла Русь буковинська в д. Кайндлю

ревного і сумлінного етнографа-збирача. Він опрацював частину території, найменше досі знану і через се вельми велику учинив прислугу нашій етнографічній науці» (*Записки НТШ. 1896. Т. 11. С. 10*).

В. Гнатюк рецензував три праці Р. Кайндля: *Viehzcucht und Viehzauber in den Ostkarpaten (Band LXIX, N 24 des Globus.)*; *Haus und Hof bei den Huzulen. Ein Beitrag zur Hausforschung in Oesterreich (відб.: Der Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien)*; *Haus und Hof bei den Rusnaken. Mit einer Einleitung über den Namen der Rusnaken (Band LXXI, N 9, des Globus)* (*Записки НТШ. 1898. Т. 21. С. 29–37*). Відзначивши сумлінність досліджень, відсутність тенденційного ставлення, що часто трапляється в працях зарубіжних учених про український народ, рецензент підкреслив, що дослідження Кайндля збагачують нашу етнографічну літературу, «запізнають ширший учений сьвіт з життям Русинів, а тим самим звертають на нас більшу увагу чужинців». Гнатюк доволі детально розкрив зміст перших двох праць, які стосуються описів народних звичаїв гуцулів: ставлення до худоби як до найголовнішого і найціннішого скарбу гірських жителів, будівництво хати, зокрема вибір місця, спосіб будови, структуру хати, внутрішній вигляд мешкання тощо. Основну увагу в рецензії приділено дискусії з автором стосовно вживання ним термінів “Ruthene”, «Руснак». Назвою «Руснак» Кайндль позначав жителів рівнин, головню Поділля, і ставив цю назву поряд із назвами «гуцул, бойко, лемко». Гнатюк вважав, що назва «Руснак» похідна від «русин» (Ruthene), яку вживають для означення нації німецькою і латиною, і таку назву недоцільно вживати, бо «Руснак» – це не подоляк, а українець (тобто гуцул, бойко, лемко, бачванський українець, подоляк). Кайндль вживав у працях термін “Ruthene” на означення всього українського народу. Гнатюк пропонував нову термінологію, яку вживало НТШ, зокрема термін «Українці-Русини» в значенні етнографічному, а терміни «російська Україна, Галицька (Українська) Русь, Буковинська Русь, Угорська Русь, Американська Русь» – в значенні політичному. У рецензії на дев’ять праць Кайндля (*Записки НТШ. 1898. Т. 26. С. 45–51*) В. Гнатюк звернув увагу насамперед на брошуру *Die Huzulen (Osterr.-Ungar. Revue, Band XXII, Heft 4–6)*, відзначивши «живий, барвний і дуже приступний опис» та переважно інформаційний характер праці, цікавий для іноземців, а не науковий.

Рецензент відзначив як позитив праці, що Кайндль вважав гуцулів чистими слов'янами, які запозичили від румунів невелику кількість слів, а недолік, на думку В. Гнатюка, – не визначені ґрунтовно етнографічні межі гуцулів. Гнатюк нагадує, що автор, описуючи галицьких і буковинських гуцулів, не звертав уваги на угорських, яких досліджував Яків Головацький (очевидно, йдеться про публікації подорожей по галицькій і угорській Русі Я. Головацького у чеському журналі “*Časopis Českeho Museum*”, 1841–1844). Стосовно трьох досліджень Кайндля про побут і звичаї гуцулів (ловецтво, стрілецтво, рибальство, повір'я) відгук Гнатюка загалом схвальний, зауваження стосується знову ж таки назв, цього разу місцевостей, зокрема рецензент закликав не вживати польські назви територій, які «не лежать серед чистої Польщі». Серед дев'яти рецензованих досліджень Р. Кайндля Гнатюк виокремив працю *Kleine Beiträge zur Kunde der Bukowina (Separatabdruck aus dem Jahrbuch des Bukowiner Landesmuseums. V. 1897)*, яка складається з трьох коротких статей, опублікованих спершу у німецькомовному Щорічнику Буковинського народознавчого музею. В. Гнатюк звернув увагу на третю, яка стосується Ю. Федьковича: *Briefe von Fedkowicz an der Pfarrer Georg Hanicki in Sergie*. У ній Кайндль подав витяги із шести листів Федьковича до Ганицького. Георг Ганицький, із яким Ю. Федькович листувався впродовж 1866–1877 років, був родичем по матері Ю. Федьковича. Про нього писав Ю. Федькович у недатованому листі-відповіді до тернопільської громади, яка в листі від 22 квітня 1866 р. просила його надіслати нові вірші: «Але мій своякь (: Георгъ Ганицький, православний богословъ у Чернівцехъ :) збірає грошики по міжъ добрі люде, и хоче дати печатати усі мої ще непечатані поезіі : Дезертирь, Мертвецъ. Циганка, Рожя, Криль Ероль, Могила, Неприкаянный, Окрушки» [31, с. 129]. В. Гнатюк вважав, що в опублікованих листах Федьковича до Ганицького немає нічого нового до біографії поета, хіба що підтвердження відомих раніше подробиць з його життя, зокрема спростування «гіпотези Колесси», і те, що Федькович знав добре французьку мову та мав нахил до астрології. Стосовно «гіпотези Колесси» йдеться про те, що за життя Ю. Федьковича існував міф про його походження: нібито його батьком був не Альберт Гординський де Федькович, а коханець матері гуцул Іван Косован, і цей

міф створив сам Федькович. Л. Ковалець у статті «Юрій Федькович як суб'єкт і об'єкт міфотворчості» пояснює такий факт: «Таким чином, із погляду психоаналізу міф про Косована – це й наслідок, крім едипового комплексу, ще й мистецького фантазування та процесу сублімації, тобто перетворення великої кількості нижчої, первинної, егоїстичної енергії на духовно-творчу» [16, с. 57].

Цей міф мав резонанс: Ол. Колесса задумав перегляд Федьковичевої (Косованівської) творчості. Свого часу виникла полеміка щодо такої «натягнутої гіпотези» Колесси, яку спростовує публікація Кайндля. Передрук цієї замітки Кайндля разом із листами Федьковича (по два листи 1873, 1876 і 1877 років) і доданими до них витягами з листів Ганицького до Федьковича здійснив у 1910 р. Осип Маковей у виданні «Матеріяли до житеписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича» як четвертий том першого повного видання творів Федьковича [31, с. 209–215, 257, 273–274, 286–288]. Власне завдяки передруку можна ознайомитися з текстом замітки Кайндля, в якій зазначено, що він завдячує «вельмишановному пану Ганицькому» публікацією листів Федьковича і коментарями до них. Ганицький пояснив, що в молодості Ю. Федькович робив всякі безглузді витівки, яких не підтримував батько. Розгніваний Федькович вигадав легенду, яка спричинила конфлікт з батьком, і лише перед смертю батька Федькович порозумівся з ним.

В. Гнатюк (рецензія підписана криптонімом В. Г.) рецензував також шість публікацій Р. Кайндля німецькою мовою про етнографічні дослідження Східних Карпат, «русинів між Прутом і Дністром», нові антропологічні і народознавчі дослідження Галичини і Буковини (*Записки НТШ. 1901. Т. 41. С. 38–40*). На його думку, популярно написана праця **Die Huzulen** (“**Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild**”, Bukowina, ст. 271–282), очевидно енциклопедична, відома була раніше й не приносила нічого нового для вивчення українського фольклору. Друга стаття **Zauberglaube bei den Huzulen** (*Globus, LXXVI B. N. 15–17, 1899*) про гуцульські забобони і ворожби доповнює першу і є важливим джерелом до малодослідженої частини фольклору – гуцульських забобонів і ворожби, якими багата Гуцульщина. Інтерес рецензента викликала третя стаття **Etnographische Streifzüge in den Ostkarpathen**

(**Mittheil. d. Anthropol. Gesellschaft in Wien, 1898, т. XXVIII, ст. 223–249**), яка складається з чотирьох частин: перші дві – про «угорських русинів» з долин Ріки (Рєка) й обох Тис; дві другі – про «галицьких русинів або гуцуло-бойків» з долини Золотої Бистриці і про бойків з-над Маняви, Чорної Бистриці і Лімниці. Вони побудовані на основі опису народного будівництва, особливостей народної носі. Дві статті присвячені забобонам і повір'ям у побуті гуцулів. Чисто інформаційний характер, на думку рецензента, має реферат про антропологічні і фольклорознавчі праці в Галичині. В. Гнатюк схвалив видання **Bericht über die Arbeiten zur Landeskunde der Bukovina während des Jahres 1899, Чернівці, 1900, ст. 12** – бібліографію праць про Буковину за 1899 р., до якої автор долучив праці з історії, етнографії, географії, статистики тощо. Погляди В. Гнатюка на етнографічні праці Р. Кайндля проаналізувала Л. Ковалець у статті «Буковиніана Володимира Гнатюка» [3, с. 88–98]. Короткий огляд побуту німців на Буковині подав Кайндль у праці **Das Deutschtum in der Bukowina (Deutsche Erde, 1907, річник VI, стор. 92–96)**, яку рецензував З. Кузеля (*Записки НТШ. 1911. Т. 104. С. 215–216*). Він звернув увагу, що Кайндль звеличує заслуги німецької колонізації Галичини на Буковині від початку XVIII ст. до 40-х років XIX ст., зокрема заходи німців щодо розвитку господарства, торгівлі, освіти, але «забуває лише додати, що сей благодатний вплив відбивався не конче добре на національним розвитку місцевих ненімецьких народів, які почали що йно тоді підносити ся і розвивати, коли по довгих заходах заведено в части національні мови до шкіл народних і середних» (*Записки НТШ. 1911. Т. 104. С. 216*).

Нове дослідження Кайндля до історії німців у Галичині **Neue Beiträge zur Geschichte der Deutschen in Galizien (Відбумка із “Deutsche Erde, Zeitschrift für Deutschkude”. Gohta-Perthes, Jahrg. 1909, Heft 6, см. 170–172)** викликало критичні зауваження Івана Франка (*Записки НТШ. 1910. Т. 95. С. 209–215*). Рецензент не згоден з тезою автора, що початки вертепу були в Німеччині, покликаючись на свої дослідження «До історії українського вертепа: історично-літературні студії й матеріали» (*Записки НТШ. 1906. Т. 71. С. 22–43 ; Т. 72. С. 9–79 ; Т. 73. С. 5–64*) та публікацію В. Перетца «До історії вертепної драми. Замітки й матеріали» (*Записки НТШ.*

1908. Т. 85. С. 5–20). Франко додав кілька власних фактів з Нагуєвичів про побут німців у Галичині, а також цікаві відомості до їхньої історії у Галичині – поданий у виданні поезій німецькою мовою Йосифа Ференца (1775 р.) список осіб, які передплатили це видання. У списку, зауважив Франко, більшість чужинців із західних і південних провінцій Австрії, що підтверджує побут німців у Галичині.

Серед європейських вчених-гуманітаріїв, які тривалий час тісно співпрацювали з Науковим товариством імені Шевченка у Львові, виділяється Альфред Єнсен (Alfred Anton Jensen, 1859–1921) – шведський славіст, доктор філософії, член Нобелівського інституту (бібліотеки) Шведської академії, перекладач, літературознавець, дійсний член НТШ з 1911 р. У листі до В. Гнатюка від 9 березня 1912 р. Єнсен дякував за визнання його дійсним членом НТШ: «Повернувшись з лекційної подорожі, лише тепер я можу висловити мою найглибшу подяку Вам, а також Українській Академії наук (!) за велику в цьому випадку, певне, цілком незаслужену честь, яку проявила до мене академія. Я не можу тут знову підкреслювати щирість моїх літературних і культурних симпатій до української нації» [2, с. 224–225]. Дослідник творчості Альфреда Єнсена М. Зимомря у статті «Роль історичної пам'яті та культурної ідентичності в рецепції творчості Альфреда Єнсена», опублікованій польською мовою, зазначає, що в неопублікованому досі листі до Осипа Маковея (зберігається в архіві Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, ф. 59) Єнсен писав: «Моєю спеціальністю є історія літератур слов'янських народів або їх хроніка в діалозі з культурою Європи» [11, с. 6]. У ґрунтовній біографії вченого [37] авторства Ольги Сенюк, перекладачки з германських мов зазначені подорожі вченого українськими землями у 1890-х роках і враження від них у його публікаціях, а також поїздка в Україну у 1909 р., коли він збирав матеріали до книги про Мазепу і цього самого року відвідав Львів. У його працях значне місце займає українська тематика, зокрема йдеться про публікації у виданні, присвяченому 200-річчю Полтавської битви (*Записки НТШ. 1909. Т. 92*). У короткій передмові від редакції до видання зазначено, що члени Історично-філософичної комісії зібрали у цей том усе, що пов'язано з подіями 1709 р., оскільки актуальною була розробка джерельного матеріалу, наукове опрацювання актового матеріалу кінця XVII

і першої половини XVIII ст. У виданні вміщено портрет Мазепи з приватної колекції, який тоді зберігався у Київському міському музеї. М. Грушевський у замітці наприкінці тому «До портрета Мазепи» (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 246–248*) вважав його новим, який відрізняється від уже відомих в іконографії Мазепи. У підрядковій примітці М. Грушевський зазначив: «Гарну збірку важніших портретів подав минулого року др. Єнсен в своїй книжці про Мазепу (*Mazepa, historiska bilder fråu Ukraina och Karl XII dogar*)» (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 246*). Він порівняв його з портретом, який опублікував Єнсен, на якому гетьман виглядає молодшим. Програмна стаття «Шведсько-український союз 1708 р.» М. Грушевського мала на меті дати об'єктивну оцінку українсько-шведських відносин від Богдана Хмельницького (на шведських архівних матеріалах) до Мазепи. Грушевський зазначив, що «провідним мотивом від українсько-московського союзу 1654 р. до сього шведсько-українського 1708 р. іде ідея власновільности, суверенности українського народу» (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 19*). Це було особливо важливо на тлі видання російськими істориками книг типу «Значение для России императора Петра Великого в связи с Полтавской победой» (1909). Зрозуміло, що оцінки Полтавської битви тогочасних російських істориків були протилежними до оцінок істориків НТШ. Тому дуже доречними були публікації незалежного шведського вченого А. Єнсена, який підтримував позицію М. Грушевського. Стаття А. Єнсена «Орлик у Швеції» (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 93–169*), як зазначав сам автор, базувалася на листах Орлика до шведського уряду і різних достойників (1711–1741), які зберігаються у шведському державному архіві у відділі “Сосасіса”. У збірці 35 листів до королівського уряду, 33 листи до барона Густава Генрика Міллерна, радника закордонної експедиції (1711–1718), п'ять листів до радника Кастана Фейфа і 10 листів до різних членів ради. До статті додані 32 листи Пилипа Орлика німецькою і латинською мовами. Наступна стаття А. Єнсена у цьому томі – «Родина Войнаровських в Швеції (Причинок до історії недолі Мазепинців)» (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 170–193*). У примітці до публікації листів Анни Войнаровської, дружини небожа і наслідника Мазепи Андрія Войнаровського, які зберігаються у шведському державному архіві, зазначено, що це власноручні

листи Анни німецькою, шведською, французькою і латинською мовами до шведського уряду, які стосуються родини Войнаровського й Орлика. До листів додано переклад українською. У цьому самому томі, у розділі “Miscellanea” (*Записки НТШ. 1909. Т. 92. С. 239–242*), А. Єнсен подав три листи Мазепи до Зигмунта Галецького, воеводи каліського, з яким Мазепа служив при дворі короля Яна Казимира, що не дійшли до адресата, бо шведи перехопили їх під час свого походу. На думку Єнсена, листи писані рукою Орлика, а підписи власноручні Мазепи (до одного листа подана фотокопія підпису). Остання публікація Єнсена – стаття «Дневник Орлика» (*Записки НТШ. 1917. Т. 123–124. С. 1–12*). Єнсен зробив виписки (подані українською) зі Щоденника Орлика, оригінал якого польською мовою зберігається у бібліотеці князів Чарторийських у Кракові. Лист стосується від’їзду Орлика зі Швеції у 1720 р. й еміграційного життя в Європі. Автор публікації зазначив, що рукопис маловідомий історикам, з українських істориків його використав Федір Голічук у статті «Филип Орлик в Галичині» [7]. Щоденник охоплює багато подробиць культурно-історичного значення, які стосуються українського народу загалом й особи Орлика зокрема.

Контакти Альфреда Єнсена з Науковим товариством імені Шевченка почалися ще до 1909 р., що підтверджують його листи до Івана Франка. Два листи Єнсена до І. Франка опублікувала Ярослава Погребенник у журналі «Архіви України» як додаток до своєї статті «Іван Франко і німецька шевченкіана» [32]. Вже перший лист від 5 жовтня 1908 р. свідчить про свідоме зацікавлення вченого україністикою. Єнсен писав, що не знає Франка особисто, але сподівається знайти в його особі доброго порадника для перекладу шведською поеми Шевченка «Гайдамаки». Він мав під руками львівське видання «Кобзаря» (1898), в якому поема не була повністю опублікована, тому просив Франка посприяти в одержанні зі Львова видання поеми з коментарями, ґрунтовного есе про поему з різних поглядів, перекладів поеми польською, німецькою, чеською. За книги обіцяв заплатити. Очевидно, І. Франко допоміг Єнсену отримати необхідні видання, бо в наступному листі від 16 жовтня 1908 р. він дякував за поради й отримані книги, просив вказати, кому надіслати оплату – особисто Франку чи адміністрації НТШ, передавав вітання Товариству й особам, які відправили видання.

Зустрічався А. Єнсен з І. Франком у 1916 р. (можливо й у 1909 р., проте даних про це немає), про що свідчить групове фото 1916 р. до біографії А. Єнсена в «Енциклопедії Сучасної України», на якому є вони обидва. Щоправда, поеми «Гайдамаки» він не переклав, а лише «Заповіт» і «До Основ'яненка», однак видав книгу про Т. Шевченка [51]. У 1921 р. її переклав за згодою автора українською та опублікував Іван Мандюк. Статтю вченого про «Енеїду» І. Котляревського німецькою мовою, опубліковану у ювілейному збірнику на пошану Івана Франка у 1916 р., переклав також за згодою автора українською П. Волянський і випустив у 1921 р. як окреме видання. Співпраця із «Записками» стимулювала листування А. Єнсена з М. Грушевським, яке опублікували В. Тельва та І. Гирич [38]. Дослідники припускають, що А. Єнсен і М. Грушевський познайомились у 1909 р., коли шведський учений був у Львові, Києві та відвідав родинні садиби Грушевських у цих містах. У преамбулі до публікації листів Єнсена до Грушевського автори зазначають: «Львівський професор був зацікавлений у співпраці з європейським ученим, котрий поділяв українську схему історії Східної Європи, а також погляди українських істориків на І. Мазепу й політичну еміграцію початку XVIII ст.» [38, с. 134]. Автори публікації вважають, що Єнсен співпрацював із НТШ упродовж не одного року. Листи зберігаються у родинному архіві Грушевських у ЦДІА України у м. Києві. З 20 листів Єнсена два – до секретаря НТШ В. Гнатюка, один – до С. Томашівського, 17 – до М. Грушевського. Найбільше листів з 1909 р., коли готували «Записки НТШ» до 200-ліття Полтавської битви.

У листі від 5 травня 1909 р. Єнсен повідомляв, що надіслав до бібліотеки Товариства деякі свої книги, наступного разу обіцяв прислати «щось більш придатне для української літератури» [38, с. 137]. 20 травня 1909 р. він ділився планами щодо видання книги про Мазепу, запитував, чи можна у «Записках НТШ» опублікувати листи Орлика й Анни Войнаровської, які він надіслав влітку. Наступні листи стосуються деталей публікацій. Лист із [кінця листопада] 1910 р., в якому Єнсен звертається на «Ти» до Грушевського, вітаючи його з п'ятирічною діяльністю як видатного науковця, свідчить про їхні товариські стосунки. Про праці М. Грушевського згадував А. Єнсен у відгуках про видання НТШ у шведській періодиці

(Historisk Tidkrift. Стокгольм, 1911). У листі від 7 лютого 1912 р. шведський учений звертався до М. Грушевського з пропозицією: «Ви повинні потурбуватися про те, щоб Товариство імені Шевченка й Українська академія наук були наявними в “Kalendae Minerva” (“Видавництво Тойбнер”, Страсбург). Адже там перелічені навіть ті наукові товариства, які далеко не рівня Вашій Академії!» [38, с. 143].

З листів, зокрема з приміток до них, дізнаємося цікаві факти до біографії вченого, наприклад про затримку до лютого 1912 р. секретаріатом НТШ повідомлення А. Єнсена про обрання його дійсним членом в 1911 р., і коли до цієї справи втрутився М. Грушевський, повідомлення надіслали аж у березні 1912 р.

З листів Альфреда Єнсена до Степана Рудницького, опублікованих у виданні «Листування Степана Рудницького» [24], вперше дізнаємося про міжнародну співпрацю НТШ у наукових проектах. Листи лягли в основу статті Ольги Ковалевської «Репрезентація України в Швеції за матеріалами листування Степана Рудницького та Альфреда Єнсена» [15]. Щоправда, йдеться лише про листи А. Єнсена до С. Рудницького, бо відповідей не виявлено. Чотири листи Єнсена датуються 1918 роком і стосуються проекту двох шведських учених і видавничої фірми – видавання серії книг «Бібліотека націй». Авторка статті докладно виклала програму такого плану за листом А. Єнсена. Очевидно, С. Рудницький дав на це згоду, оскільки Єнсен дякував йому в іншому листі та пропонував залучити В. Гнатюка, встановити контакт із М. Грушевським, який тоді виїхав до Києва започаткувати інститут президентства в нашій країні. На 1918 р. було заплановано том про Україну. У листі від 8 березня 1918 р. Єнсен писав про зростання інтересу до України у Швеції. Рукописи німецькою мовою необхідно було подати вчасно, проте учасники від НТШ не змогли цього зробити, і том, присвячений Україні, вийшов аж у 1921 р. Книга шведською вийшла у рік смерті Єнсена. Вчений подав у ній праці з історії України М. Грушевського, з географії та населення українських земель – С. Рудницького, з освіти – І. Панькевича, з мистецтвознавства – В. Залозецького, з літератури – С. Єфремова та ін. Єнсен брав участь у формуванні розділу про зразки української літератури в уривках і перекладах, який охоплював національні пісні,

народні балади, твори І. Мазепи, І. Котляревського, Т. Шевченка, І. Франка, П. Куліша, М. Коцюбинського, Т. Бордуляка. У передмові до видання Єнсена окремо зазначав, що статті за підписами М. Грушевського і С. Рудницького реферував він сам на основі їхніх праць, і на його прохання вони погодилися поставити свої прізвища. «І це [видання. – Л. І.] стало, – вважає О. Ковалевська, – першою презентацією України в Швеції не як частини відомої в країні Російської імперії, а як самостійного та самодостатнього народу з власною територією, історією, культурою, художньою літературою та сучасним політичним життям» [15, с. 83].

Погляди Єнсена на українську історію, літературу, суспільне становище українського народу, висловлені у шведському виданні про Україну, розкрив учений Свен Густавсон у статті «Альфред Єнсен і Україна», опублікованій у перекладі зі шведської Ольги Сенюк [6].

Зокрема, як зазначив автор, у книзі про Мазепу А. Єнсен стверджував: «Як уже згадувано, навколо Києва наприкінці першого тисячоліття утворилося християнське князівство, малоросійське за своєю природою, що часто недобачали в російських історичних дослідженнях. Духовна література, що поширилася з Візантії на Дніпровські землі, була оригінальнішою, світлішою і свіжішою за суху темну догматику, яка через Москву залишила свій застиглий слід у російській давній літературі. Дух лицарства, що пронизує славнозвісну поему про Ігорів похід на половців, був цілком чужий Москві, а коли Петро Великий змушений був почати свою широко zakresну реформаторську працю, він зіткнувся б з просто непереборними труднощами, якби серед його духовних попередників і помічників не було визначних учителів різних мов і релігій, яких виховала вища школа чи академія в Києві і які завдяки своїй малоросійській національності перекинули місток, що дозволив західноєвропейській культурі увійти до все ще варварського великоросійського царства» [6, с. 65]. У шведському виданні про Україну географічний нарис держави закінчується актуальною до сьогодні фразою, яка, на думку Густавсона, може належати Єнсену, оскільки він реферував матеріали С. Рудницького: «Але природні багатства України свідчать також про те, якою страшенно відчутною втратою для Росії може стати цілковита незалежність України. З погляду чисто економічного, Київ може куди легше проіснувати без Петербурга-Москви, ніж Петербург-Москва без Києва ...» [6, с. 67].

Висновки. Оприлюднені матеріали розширюють наші знання про історію України, суспільне і культурне життя українського народу у XIX – першій половині XX ст. по обидва боки Збруча крізь призму наукових зв'язків громадської інституції на західноукраїнських землях із європейськими вченими-гуманітаріями, які більшою чи меншою мірою стосувалися проблем українознавства, та зарубіжними науковими осередками. Дослідження наукових дискусій і діалогів діячів НТШ із зарубіжними вченими-гуманітаріями на сторінках «Записок НТШ» про автохтонність українців, національну самодостатність, власну історію, мову і культуру підтверджують значення Наукового товариства імені Шевченка як національної академії в загальноукраїнському науковому і культурному просторі. Вони також сприятимуть викриттю і спростуванню антинаукових концепцій сучасних російських псевдовчених, політиків, пропагандистів ЗМІ стосовно історії України, її народу та його культури в умовах інформаційної війни в часі військової агресії росії проти нашої країни.

1. Вахніна Л. Іван Франко та Александр Брюкнер у контексті діяльності Народознавчого товариства у Львові. *Київські полоністичні студії*. 2017. Т. 29 : Іван Франко і польська культура. С. 178–181.
2. Володимир Гнатюк: документи і матеріали (1871–1989) / ЦДІА України у м. Львові ; НТШ ; упоряд.: Я. Дашкевич, О. Купчинський, М. Кравець та ін. ; відп. ред. О. Купчинський. Львів, 1998. 465 с.
3. Володимир Гнатюк у європейському науковому просторі : колективна монографія / упорядкув.: М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. Тернопіль : Підручники і посібники, 2021. 336 с.
4. Галик В. Іван Франко і Ватрослав Ягич: історіографія та джерельна база проблеми. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С. 4–9.
5. Гримич М. Сучасний погляд на проблему волоського права. *Етнічна історія народів Європи*. Київ, 2001. Вип. 11. С.110–116.
6. Густавсон С. Альфред Єнсен і Україна / пер. із шведської О. Сенюк. *Слово і Час*. 1992. № 12. С. 62–67.
7. Голійчук Ф. Филип Орлик в Галичині. *Науковий збірник, присвячений професорови Михайлови Грушевському учениками й прихильниками з нагоди Його десятилітньої наукової праці в Галичині (1894–1904)*. Львів, 1906. С. 346–351.
8. Дзєндзелівський Й. Листи Михайла Грушевського до Ватрослава Ягича. *Записки НТШ*. 1992. Т. 224 : Праці філологічної секції. С. 283–288.

9. Дзєндзелівський Й. Проблематика листів О. О. Потебні до В. Ягича. *Потебня – дослідователь славянських взаємозв'язей* : тези науч. конф. Харьков, 1991. С. 11–13.
10. Зв'язки Івана Франка з чехами і словаками / упоряд.: М. Мольнар, М. Мундяк. [Брно] : Словацьке вид-во худож. л-ри, 1957. 693 с.
11. Зимомря М., Зимомря І. Роль історичної пам'яті та культурної ідентичності в рецепції творчості Альфреда Єнсена. *Закарпатські філологічні студії* / МОН України, ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2018. Вип. 1. С. 5–8.
12. Зілинський І. Ватрослав Ягіч: некролог. *Хроніка НТШ*. 1922. Чис. 65–66. Вип. I–II. С. 54–60.
13. Іваненко О. Нідерле Любор. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2010. Т. 7. С. 390–391.
14. Ільницька Л. «Перелицьована Енеїда» Івана Котляревського в інтерпретації шведського вченого Альфреда Єнсена. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаніка*. Львів, 2021. Вип. 13 (29). С. 144–159. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13\(29\)-9](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13(29)-9).
15. Ковалевська О. Репрезентація України в Швеції за матеріалами листування Степана Рудницького та Альфреда Єнсена. *Архіви України*. 2020. №3. С. 74–86. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2020.324.074>.
16. Ковалець Л. Юрій Федькович як суб'єкт і об'єкт міфотворчості. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Літературознавство*. 2017. № 11–12. С. 56–60.
17. Кравченко О. До історії взаємин українських науковців з чужиною. *У пошуках історичної правди* : збірник на пошану Миколи Чубатого, 1889–1975. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1987. С. 509–537. (Записки НТШ ; т. 205).
18. Кравченко О. Степан Смаль-Стоцький і Ватрослав Ягіч. *Збірник праць і матеріалів на пошану Григорія Лужницького (1903–1990)*. Львів ; Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1993. С. 317–327. (Записки НТШ ; т. 212).
19. Купчинський О. Брікнер (О. Брюкнер) Олександр. *Наукове товариство імені Шевченка* : енциклопедія. Київ ; Львів, 2015. Т. 2. С. 359–364.
20. Купчинський О. Дещо про міжнародний аспект взаємин у науково-видавничій діяльності Наукового товариства ім. Шевченка, 1892–1939. *Наукове товариство ім. Шевченка: дослідження матеріали* : вибрані статті та повідомлення. Львів, 2013. С. 221–229.
21. Купчинський О. Наукове товариство імені Шевченка. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2010. Т. 7. С. 203–213.

22. Листи Михайла Грушевського до Кирила Студинського (1894–1932 рр.) / упоряд. Г. Сварник. Львів ; Нью-Йорк, 1998. 268 с.
23. Листування Івана Франка та Бодуена де Куртене / пер. листів Бодуена де Куртене, підготов. до друку, вступ. стаття і прим. Василя Грещука. Івано-Франківськ : Плай, 2008. 92 с.
24. Листування Степана Рудницького / упорядкув., вступ. стаття і прим. П. Штойка. Львів : НТШ, 2006. 433 с.
25. Лучик В. В. Ягич Вагрослав. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2013. Т. 10. С. 723–724.
26. Макаров В. І. Листування М. С. Грушевського й О. О. Шахматова. *Український історичний журнал*. 1996. № 5. С. 89–106 ; № 6. С. 25–38.
27. Маньковська Т. Проблеми лінгвоукраїністики в науковій спадщині Вагрослава Ягича : монографія. Тернопіль : Джура, 2007. 227 с.
28. Наулко В. Листи Любора Нідерле до Михайла Грушевського. *Український археографічний щорічник*. Київ, 2006. Вип. 10/11. С. 631–639.
29. Наулко В. І. Епістолярна спадщина Ф. К. Вовка – важливе джерело наукових знань. *Археологія і давня історія України*. Київ : ІА НАН України, 2012. Вип. 9 : Історія археології: дослідники та наукові центри. С. 181–185.
30. Пивоваров С. В. Кайндль Раймунд-Фрідріх. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2011. Т. 11 : Зор–Как. С. 701–702.
31. Писання Осипа Юрія Федьковича : перше повне і критичне видане / з перводруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив Др. Осип Маковей. Львів, 1910. Т. 4 : Матеріяли до житєписи Осипа Юрія Гординського-Федьковича. 653 с.
32. Погребенник Я. Іван Франко і німецька шевченкіана (До 110-річчя від дня народження І. Я. Франка). *Архіви України*. 1966. № 4. С. 57–61.
33. Привіт Іванови Франкови в сороклітє його письменської праці, 1874–1914 : літ.-наук. збірник / передм. «Літературно-науковий збірник в честь Івана Франка» від Ювілейного літературного комітету (В. Гнатюк, І. Труш, С. Томашівський, І. Кривецький). Львів : накладом ювілейного комітету. З друкарні Наукового товариства імені Шевченка, 1916. [6], 183 [1], 390 с. : іл. портр.
34. Раймунд-Фрідріх Кайндль. Розвідки з нагоди 150-ліття від дня народження / упорядкув.: С. Осачука та О. Добржанського ; за ред. С. Осачука. Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. 224 с.
35. Розмова майстра Полікарпа зі Смертю. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Розмова_майстра_Полікарпа_зі_Смертю.
36. Романюк Т. Любор Нідерле і розвиток чеської славістики та археології у контексті українського національного поступу. *Матеріяли і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2017. Вип. 21. С. 41–58.

37. Сенюк О. Д. Єнсен Альфред. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2009. Т. 9 : Е–Ж. С. 415–416.
38. Тельвак В. В., Гирич І. Б. Листи Альфреда Єнсена до Михайла Грушевського: [передм. і публікація]. *Український історичний журнал*. 2017. № 5. С. 133–145.
39. У півстолітніх змаганнях: вибрані листи до Кирила Студинського (1891–1941) / упоряд.: О. Гайова, У. Єдлінська, Г. Сварник. Київ : Наук. думка, 1993. 766 с.
40. Франко І. Від редакції журналу «Товариш». Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1980. Т. 27 : Літературно-критичні праці (1886–1889). С. 217–218.
41. Франко І. З гостювання у Празі. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1986. Т. 46, кн. 2 : історичні праці (1891–1897). С. 231–232.
42. Франко І. Листи до Ватрослава Ягича. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1986. Т. 50. С. 154–155, 245–248, 249–252, 275–277, 279–282, 302–304, 340, 387–389, 390–393, 396–401, 405–410, 429–430.
43. Франко І. Листи до І. О. Бодуена де Куртене. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1986. Т. 50. С. 80–81, 98–100, 102–105, 152–154, 198–200, 236–237.
44. Франко І. Студії над найдавнішим Київським літописом. Ч. 1. Франко І. *Зібрання творів* : у 50 т. Київ, 1976. Т. 6. С. 7–12.
45. Франко І. “Archiv für slavische Philologie” і нова зміна в його редакції. Франко І. *Додаткові томи до зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ, 2010. Т. 54 : Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці, 1896–1916. С. 783–798.
46. Шаповал А. Володимир Миколайович Перетц як вчений-українознавець, дослідник рукописної та книжкової спадщини у світлі епістолярних джерел : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2020. 596 с.
47. Ювілейний збірник на пошану Акад. Кирила Студинського. Львів, 1930. 388 [4] с. (Записки НТШ ; т. 99, ч. 1 : Праці філологічні).
48. Ювілейний збірник Наукового Товариства імени Шевченка у Львові в п'ятидесятиліття основання, 1873–1923. Львів, 1925. 335 с. (Записки НТШ ; т. 138–140 : Праці історично-філософської секції).
49. Ювілейний збірник Наукового Товариства імени Шевченка у Львові в п'ятидесятиліття основання, 1873–1923. Львів, 1925. 364 с. (Записки НТШ ; т. 141–143 : Праці філологічної секції).
50. Hamm J. Register der Korrespondenz von Vatroslav Jagić im Besitz der Universitätsbibliothek in Zagreb. *Wiener slavistisches Jahrbuch*. 1960. Bd. VIII. S. 75–112.

51. Jensen A. Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben : literarische studie. Wien, 1916. 158 s.
52. Niederle L. Slovanska zaušnice. *Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності*. Київ : УАН, 1928. С. 53–56.

References

1. Vakhnina, L. (2017). Ivan Franko ta Aleksandr Briukner u konteksti diialnosti Narodoznavchoho tovarystva u Lvovi [Ivan Franko and Aleksandr Briukner in the context of activity of society of Ethnology in Lviv]. *Kyivski polonistychni studii*, 29 : Ivan Franko i polska kultura, pp. 178–181. [in Ukr.].
2. Dashkevych, Ya., Kupchynskiy, O. & Kravets, M. et al. (comp.), Kupchynskiy, O. (ed., 1998). Volodymyr Hnatiuk: dokumenty i materialy (1871–1989) [Volodymyr Hnatiuk: documents and materials (1871–1989)] / TsDIA Ukrainy u m. Lvovi ; NTSh. Lviv, 465 p. [in Ukr.].
3. Lanovyk, M. B. & Lanovyk Z. B. (comp., 2021). Volodymyr Hnatiuk u yevropeiskomu naukovomu prostori : kolektyvna monohrafiia [Volodymyr Hnatiuk in European scientific space]. Ternopil : Pidruchnyky i posibnyky, 336 p. [in Ukr.].
4. Halyk, V. (2014). Ivan Franko i Vatroslav Yahych: istoriohrafii ta dzherelna baza problemy [Ivan Franko i Vatroslav Yahych: the historiography and sources base of problem]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 8, pp. 4–9. [in Ukr.].
5. Hrymych, M. (2001). Suchasnyi pohliad na problemu voloskoho prava [A modern look is to the problem of the Walachian right]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Kyiv, 11, pp. 110–116. [in Ukr.].
6. Hustavson, S. (1992), Seniuk, O. (transl.). Alfred Yensen i Ukraina [Alfred Yensen And Ukraine]. *Slovo i Chas*, 12, pp. 62–67. [in Ukr.].
7. Goliichuk, F. (1906). Fylyp Orlyk v Halychyni [Fylyp Orlyk in Galicia] *Naukovyi zbirnyk, prysviachenyi profesorovy Mykhailovy Hrushevskomu uchenykamy y prykhylnykamy z nahody Yoho desiatylyitnoi naukovoi pratsi v Halychyni (1894–1904)*. Lviv, pp. 346–351. [in Ukr.].
8. Dzdzzelivskiy, Y. (1992). Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Vatroslava Yahycha [Letters by Mykhailo Hrushevskiy to Vatroslav Yahych]. *Zapysky NTSh*, 224 : Pratsi filolohichnoi sektiisii, pp. 283–288. [in Ukr.].
9. Dzdzzelivskiy, Y. (1991). Problematyka lystiv O. O. Potebni do V. Yahycha [The problematics of letters by O. Potebnia to Vatroslav Yahych]. *Potebnia – yssledovatel slavianskykh vzaymosviazei : tezy nauch. konf. Khar'kov*, pp. 11–13. [in rus.].

10. Molnar, M. & Mundiak, M. (1957). Zviazky Ivana Franka z chekhamy i slovakamy [The relationships of Ivan Franko are with Czeches and Slovaks]. [Brno] : Slovatske vyd-vo khudozh. I-ry, 693 p. [in Ukr.].
11. Zymomria, M. & Zymomria, I. (2018). Rol istorychnoi pamiaty ta kulturnoi identychnosti v retseptsii tvorchosti Alfreda Yensena [A role of historical memory and cultural identity is in the reception of work of Alfred Yensen]. *Zakarpatski filolohichni studii / MON Ukrainy, DVNZ* “Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet”. Uzhhorod, 1, pp. 5–8. [in Ukr.].
12. Zilynskyi, I. (1922). Vatroslav Yagich: nekroloh [Vatroslav Yagich: obituary]. *Khronika NTSh*, 65–66, I–II, pp. 54–60. [in Ukr.].
13. Ivanenko, O. (2010). Niderle Liubor. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv, 7, pp. 390–391. [in Ukr.].
14. Ilnytska, L. (2021). “Perelytsovana Eneida” Ivana Kotliarevskoho v interpretatsii shvedskoho vchenoho Alfreda Yensena [“Turned Aeneid” by Ivan Kotliarevskij in interpretation of the Swedish scientist Alfred Yensen]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*. Lviv, 13 (29), pp. 144–159. DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13\(29\)-9](https://doi.org/10.37222/2524-0315-2021-13(29)-9). [in Ukr.].
15. Kovalevska, O. (2020). Reprezentatsiia Ukrainy v Shvetsii za materialamy lystuvannia Stepana Rudnytskoho ta Alfreda Yensena [Representation of Ukraine in Sweden based on the correspondence of Stepan Rudnytskyi and Alfred Jensen]. *Arkhivy Ukrainy*, 3, pp. 74–86. DOI: <https://doi.org/10.47315/archives2020.324.074>. [in Ukr.].
16. Kovalets, L. (2017). Yurii Fedkovych yak subiekt i obiekt mifotvorchosti [Yuriy Fedkovich as a subject and object of myth-making]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky. Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*, 11–12, pp. 56–60. [in Ukr.].
17. Kravcheniuk, O. (1987). Do istorii vzaiemyn ukrainskykh naukovtsiv z chuzhynoiu [To the history of relations of Ukrainian scientists with foreign countries]. *U poshukakh istorychnoi pravdy : zbirnyk na poshanu Mykoly Chubatoho, 1889–1975*. Niu York ; Paryzh ; Sydnei ; Toronto, pp. 509–537. (Zapysky NTSh ; 205). [in Ukr.].
18. Kravcheniuk, O. (1993). Stepan Smal-Stotskyi i Vatroslav Yagich [Stepan Smal-Stotskyi and Vatroslav Yagich]. *Zbirnyk prats i materiiativ na poshanu Hryhoriia Luzhnytskoho (1903–1990)*. Lviv ; Niu-York ; Paryzh ; Sydnei ; Toronto, pp. 317–327. (Zapysky NTSh ; 212). [in Ukr.].
19. Kupchynskiy, O. (2015). Brikner (O. Briukner) Oleksandr. *Naukove tovarystvo imeni Shevchenka : entsyklopediia*. Kyiv ; Lviv, 2, pp. 359–364. [in Ukr.].
20. Kupchynskiy, O. (2013). Deshcho pro mizhnarodnyi aspekt vzaiemyn u naukovo-vydavnychii diialnosti Naukovoho tovarystva im. Shevchenka,

- 1892–1939 [Something about the international aspect of relations in the scientific and publishing activities of Shevchenko Scientific Society, 1892–1939]. *Naukove tovarystvo im. Shevchenka: doslidzhennia materialy* : vybrani statti ta povidomlennia. Lviv, pp. 221–229. [in Ukr.].
21. Kupchynskiy, O. (2010). Naukove tovarystvo imeni Shevchenka [Shevchenko Scientific Society]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv, 7, pp. 203–213. [in Ukr.].
 22. Svarnyk, H. (comp., 1998). Lysty Mykhaila Hrushevskoho do Kyryla Studynskoho (1894–1932 rr.) [Letters By Mykhailo Hrushevskiy to Kyrylo Studynskiy (1894–1932)]. Lviv ; Niu-York, 268 p. [in Ukr.].
 23. Boduen de Kurtene (transl., 2008). Lystuvannia Ivana Franka ta Boduena de Kurtene [Correspondence of Ivan Franko and Baudouin de Courtenay] / pidhotov. do druku, vstup. stattia i prym. Vasylia Hreshchuka. Ivano-Frankivsk : Plai, 92 p. [in Ukr.].
 24. Shtoiiko, P. (comp., 2006). Lystuvannia Stepana Rudnytskoho [Correspondence of Stepan Rudnytskij]. Lviv : NTSh, 433 p. [in Ukr.].
 25. Luchyk, V. V. (2013). Yahych Vatroslav. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. Kyiv, 10, pp. 723–724. [in Ukr.].
 26. Makarov, V. I. (1996). Lystuvannia M. S. Hrushevskoho i O. O. Shakhmatova [Correspondence of M. S. Hrushevskiy and O. O. Shakhmatov]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, pp. 89–106 ; 6, pp. 25–38. [in Ukr.].
 27. Mankovska, T. (2007). Problemy lnhvoukrainistyky v naukovii spadshchyni Vatroslava Yahycha : monohrafiia [Problems of Linguistics in the Scientific Heritage of Vatroslav Yagich: monograph]. Ternopil : Dzhura, 227 p. [in Ukr.].
 28. Naulko, V. (2006). Lysty Liubora Niderle do Mykhaila Hrushevskoho [Letters by Liubor Niderle to Mykhailo Hrushevskiy]. *Ukrainskyi arkheohrafiichnyi shchorichnyk*. Kyiv, 10/11, pp. 631–639. [in Ukr.].
 29. Naulko, V. I. (2012). Epistolarna spadshchyna F. K. Vovka – vazhlyve dzherelo naukovykh znan [The epistolary heritage of F. K. Vovk – an important source of scientific knowledge]. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*. Kyiv : IA NAN Ukrainy, 9 : Istoriiia arkheolohii: doslidnyky ta naukovi tseny, pp. 181–185. [in Ukr.].
 30. Pyvovarov, S. V. (2011). Kaindl Raimund-Fridrikh. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. Kyiv, 11 : Zor–Kak, pp. 701–702. [in Ukr.].
 31. Makovei, O. (comp., 1910). Pysania Osypa Yuriiia Fedkovycha : pershe povne i krytychne vydanie [The writings of Osip Yury Fedkovich : the first complete and critical edition]. Lviv, 4 : Materialy do zhyttypysu Osypa Yuriiia Hordynskoho-Fedkovycha. 653 p. [in Ukr.].
 32. Pohrebennyk, Ya. (1966). Ivan Franko i nimetska shevchenkiana (Do 110-richchia vid dnia narodzhennia I. Ya. Franka) [Ivan Franko and the

- German Shevchenkiana (To the 110th anniversary of the birth of I. Ya. Franko)]. *Arkhivy Ukrainy*, 4, pp. 57–61. [in Ukr.].
33. Pryvit Ivanovy Frankovy v soroklitie yoho pysmenskoi pratsi, 1874–1914 : lit.-nauk. zbirnyk [Greetings to Ivan Franko on the fortieth anniversary of his writers work, 1874–1914 : literary-scientific collection] (1916). Lviv : nakladom yuvyleinoho komitetu. Z drukarni Naukovoho tovarystva imeny Shevchenka, [6], 183 [1], 390 p. : il. portr. [in Ukr.].
 34. Osachuk, S. & Dobrzhanskyi O. (comp.), Osachuk, S. (ed., 2016). Raimund-Fridrikh Kaindl. Rozvidky z nahody 150-littia vid dnia narodzhennia [Raimund-Fridrikh Kaindl. Intelligence on the occasion of the 150th anniversary of the birth]. Chernivtsi : Knyhy – XXI, 224 p. [in Ukr.].
 35. Rozмова maistra Polikarpa zi Smertiu [Master Polycarp’s conversation with Death]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Rozмова_maistra_Polikarpa_zi_Smertiu. [in Ukr.].
 36. Romaniuk, T. (2017). Liubor Niderle i rozvytok cheskoj slavistyky ta arkheolohii u konteksti ukrainskoho natsionalnogo postupu [Liubor Niederle and the development of Czech Slavic studies and archeology in the context of Ukrainian national progress]. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 21, pp. 41–58. [in Ukr.].
 37. Seniuk, O. D. (2009). Yensen Alfred. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*, 9 : E–Zh, pp. 415–416. [in Ukr.].
 38. Telvak, V. V. & Hyrych, I. B. (2017). Lysty Alfreda Yensena do Mykhaila Hrushevskoho: [peredm. i publikatsiia] [Letters by Alfred Yensen to Mykhailo Hrushevskyyi: preface and publication]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, pp. 133–145. [in Ukr.].
 39. Haiova, O., Yedlinska, U. & Svarnyk, H. (1993). U pivstolitnikh zmahaniakh: vybrani lysty do Kyryla Studynskoho (1891–1941) [In the half-century competition: selected letters to Kyrylo Studynskyy (1891–1941)]. Kyiv : Nauk. dumka, 766 p. [in Ukr.].
 40. Franko, I. (1980). Vid redaktsii zhurnalu “Tovarysh” [From the editors of the magazine “Tovarysh”]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : u 50 t. Kyiv, 27 : Literaturno-krytychni pratsi (1886–1889), pp. 217–218. [in Ukr.].
 41. Franko, I. (1986). Z hostiuвання u Prazi [From a visit to Prague]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : u 50 t. Kyiv, 46, 2 : istorychni pratsi (1891–1897), pp. 231–232. [in Ukr.].
 42. Franko, I. (1986). Lysty do Vatroslava Yahycha [Letters to Vatroslav Yahych]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : u 50 t. Kyiv, 50, pp. 154–155, 245–248, 249–252, 275–277, 279–282, 302–304, 340, 387–389, 390–393, 396–401, 405–410, 429–430. [in Ukr.].
 43. Franko, I. (1986). Lysty do I. O. Boduena de Kurtene [Letters to I. O. Boduen de Kurtene]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : u 50 t. Kyiv, 50, pp. 80–81, 98–100, 102–105, 152–154, 198–200, 236–237. [in Ukr.].

44. Franko, I. (1976). Studii nad naidavnishym Kyivskym litopysom. Ch. 1 [Studies on the oldest Kyiv annals]. Franko I. *Zibrannia tvoriv* : u 50 t. Kyiv, 6, pp. 7–12. [in Ukr.].
45. Franko, I. (2010). “Archiv für slavische Philologie” i nova zmiana v yoho redaktsii [“Archiv für slavische Philologie” and a new change of its editorship]. Franko I. *Dodatkovi tomy do zibrannia tvoriv u piatdesiaty tomakh*. Kyiv, 54 : Literaturoznavchi, folklorystychni, etnografichni ta publitsystychni pratsi, 1896–1916, pp. 783–798. [in Ukr.].
46. Shapoval, A. (2020). Volodymyr Mykolaiovych Peretts yak vchenyi-ukrainoznavets, doslidnyk rukopysnoi ta knyzhkovoi spadshchyny u svitli epistoliarnykh dzherel : monohrafiia [Volodymyr Mykolayovych Perets as an Ukrainian Scientist, Researcher of Manuscript And Book Heritage in the Light of Epistolary Sources]. Kyiv, 596 p. [in Ukr.].
47. Yuvyleinyi zbirnyk na poshanu Akad. Kyryla Studynskoho [Juvenile collection in honor of Acad. Kyrilo Studynskyj] (1930). Lviv, 388 [4] p. (Zapysky NTSh ; 99, 1 : Pratsi filolohichni). [in Ukr.].
48. Yuvyleinyi zbirnyk Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi v piatdesiatylittia osnovannia, 1873–1923 [Juvenile collection of Shevchenko Scientific Society in Lviv on the 50th anniversary of its foundation, 1873–1923] (1925). Lviv, 335 p. (Zapysky NTSh ; 138–140 : Pratsi istorychno-filosofichnoi seksii). [in Ukr.].
49. Yuvyleinyi zbirnyk Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka u Lvovi v piatdesiatylittia osnovannia, 1873–1923 [Juvenile collection of Shevchenko Scientific Society in Lviv on the 50th anniversary of its foundation, 1873–1923] (1925). Lviv, 364 p. (Zapysky NTSh ; 141–143 : Pratsi filolohichnoi seksii). [in Ukr.].
50. Hamm, J. (1960). Register der Korrespondenz von Vatroslav Jagič im Besitz der Universitätsbibliothek in Zagreb. *Wiener slavistisches Jahrbuch*, VIII, pp. 75–112. [in Cze.].
51. Jensen, A. (1916). Taras Schewtschenko. Ein ukrainisches Dichterleben : literarische studie. Wien, 158 p. [in Ger.].
52. Niederle, L. (1928). Slovanska zaušnice. Yuvileinyi zbirnyk na poshanu akademyka Mykhaila Serhiievycha Hrushevskoho z nahody shistdesiatoi richnytsi zhyttia ta sorokovykh rokovyn naukovoï diialnosti. [Jubilee collection in honor of Academician Mykhailo Sergievich Hrushevskyi on the occasion of the sixtieth anniversary of his life and fortieth anniversary of scientific activity]. Kyiv : UAN, pp. 53–56. [in Cze.].

Luiza Ilnytska, Head of the Department of Scientific Bibliography, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv

European humanitarian scientists in Shevchenko Scientific Society: ukrainian studies discourse

The article analyzes the participation of European humanitarian scientists in the scientific activities of the Shevchenko Scientific Society in Lviv (NTSh) in 1873–1939. With no independent Ukrainian state, this scientific organization was perceived in the scientific world as a substitute for the National academy of Sciences and the only all-Ukrainian center of Ukrainian studies, due to the ban to print in Ukrainian at the East of Dnipro river imposed by the Russian Empire. NTSh considered its task to declare the national self-sufficiency of Ukrainians, their history, language and culture in the world public space, to affirm the conciliarism of the Ukrainian lands, divided at that time by the border between two empires. These tasks were promoted by acquaintance with the achievements of European science and culture, establishing contacts with foreign scientists, and publishing their studies in the main serial journal “Notes of Shevchenko Scientific Society” (1892–1937), awarding the title of permanent members of NTSh to the foreign scientists with the research related to the Ukrainian question (68 members in total). The participation of European scientists in the activities of the Society is considered here, based on the materials of the “Records of Shevchenko Scientific Society” (Vol. 1–155). The articles authored by them that were published in “Notes”, as well as the reviews by Ukrainian authors on the studies of foreign scientist published in European publications, are analyzed. In discussions with foreign scientists, Ukrainian scientists defended the principal concepts of NTSh: interpreting Ukrainians as a state nation, highlighting the history of Ukraine on the basis of archival documents, refuting the anti-scientific ideas of Russian historians who denied the autochthonousness of Ukrainians, establishing the Ukrainian language as an independent language among other Slavic languages. Correspondence of outstanding figures of NTSh, Mykhailo Hrushevskyyi, Ivan Franko, Volodymyr Hnatyuk with European scientists Vatroslav Yagich, Lubor Niederle, Alfred Jensen, Baudouin de Courtenay, Raymond Kindl, Volodymyr Peretz, Oleksiy Shakhmatov is interpreted as an important factor in the Society’s cooperation with the European scientific world.

Keywords: *Notes of the Shevchenko Scientific Society (Notes of NTSh), European humanitarian scientists, autochthonousness of Ukrainians, conciliarism, national language, M. Hrushevskyyi, I. Franko, V. Hnatiuk, M. Korduba, Z. Kuzelia, V. Yagich, L. Niederle, R. Kaindl, Baudouin de Courtenay, A. Jensen, O. Brickner.*